

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Eva Hanzelková

**Srovnání Beckovského Poselkyně starých příběhů českých s jejím
pramenem, Hájkovou Kronikou českou**

Comparison of Beckovský's Poselkyně starých příběhů českých with Its Source,
Hájek's Kronika česká

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce Mgr. Aleně Andřlové Fidlerové, Ph.D. za trpělivost, vstřícnost, cenné rady a připomínky při psaní této práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 8. 2014

Abstrakt:

Práce se zaměřuje na jazykové a grafické porovnání *Poselkyně starých příběhův* českých Jana Františka Beckovského a jejího pramene, *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan. Cílem bylo potvrdit či vyvrátit stále živý názor, že *Poselkyně* je pouhým opisem *Hájkovy kroniky* bez jakýchkoli změn. První část práce se zabývá životy obou autorů, jejich díly a také jazykem a grafikou tištěných textů jejich dob. Ve druhé části práce je ze zvolených sond z obou kronik vybráno několik jazykových a grafických jevů, které jsou mezi sebou porovnány a výsledky jsou shrnuté za pomoci tabulek.

Abstract:

The work focuses on the linguistic and graphical comparison of *Poselkyně starých příběhův českých* by Jan František Beckovský and its source, *Kronika česká* by Václav Hájek z Libočan. The aim was to confirm or disprove the still prevalent opinion that *Poselkyně* is only a transcription of *Hájkova kronika* without any changes. The first part of the work is dedicated to the lives of the two authors, to their work and also to the language and the printed texts' graphics of their time periods. In the second part of the work, several linguistic and graphical phenomena are gathered from chosen excerpts from both chronicles and compared, results are summarized with the help of tables.

Klíčová slova:

Jan František Beckovský, Václav Hájek z Libočan, barokní čeština, historická próza, dějiny češtiny

Keywords:

Jan František Beckovský, Václav Hájek z Libočan, Baroque Czech, historical prose, history of Czech language

1. Obsah

1	Obsah.....	5
2	Úvod.....	6
3	Teoretická část.....	8
3.1	Václav Hájek z Libočan.....	8
3.1.1	Život a dílo.....	8
3.1.2	Jazyk a grafika Hájkovy doby.....	13
3.2	Jan František Beckovský.....	21
3.2.1	Život a dílo.....	21
3.2.2	Jazyk a grafika Beckovského doby.....	24
4	Metodika.....	27
5	Výsledky.....	32
5.1	Zkoumané jazykové a grafické jevy.....	32
5.2	Grafické změny.....	35
5.2.1	Značení í pomocí ij/j.....	35
5.2.2	Značení kvantity.....	36
5.2.3	Velká počáteční písmena.....	38
5.2.4	Hranice mezi slovy.....	41
5.3	Hláskové a gramatické změny.....	44
5.3.1	Ů u Beckovského a z čeho vychází.....	44
5.3.2	Antepozice a postpozice shodného přívlastku.....	45
5.3.3	Přechodníky.....	47
6	Závěr.....	51
7	Seznam literatury.....	53

2. Úvod

O Beckovského kronice Poselkyně starých příběhův českých¹ se dočteme především v souvislosti s Kronikou českou² Václava Hájka z Libočan, dílem ve své době velmi populárním, které i v pozdějších staletích ovlivňovalo historiky i umělce českých zemí, a to jak za humanismu, tak za národního obrození a novoromantismu,³ a které je dodnes hojně diskutováno a zkoumáno.

Mým původním záměrem v této práci bylo dokázat pouhou skutečnost, že se tyto dvě kroniky liší, hned ze začátku se ovšem ukázalo, že toho nebude třeba. Práce zabývající se srovnáním těchto dvou kronik již existují, tvrzení, že se skutečně nejedná o pouhý opis, je již tedy věrohodně dokázáno, ač snad stále ne dostatečně rozšířeno. V těchto studiích se ale setkáme především s přístupem literárním, zatímco zde se zaměříme na hledisko jazykové, tedy výhradně na pasáže, které by se na první pohled skutečně mohly zdát doslova opsané, při bližším pohledu ale prozrazují četné odchylky ve všech jazykových rovinách (v této práci se ale zaměříme pouze na některé z nich z důvodu značné obsáhlosti všech těchto změn) a také odchylky grafické. Tyto pasáže jsou příliš dlouhé a příliš časté, abychom je mohli považovat za pouhé citace, koneckonců Beckovský sám se netají tím, že Poselkyni skutečně chápe jako přepracovanou Hájkovu kroniku – nebýt toho, nebylo by ani třeba studií dokazujících jejich

1 BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně Starých Příběhův Českých: Aneb Kronyka Czeška/ Od prwnjho do nyněgffý Země Czešké Přjchozu Dwauch Knjžat Charwátjkych Czecha y Lecha Wlastnjch Bratjř Až do Stiaftného Panowánj Cýřaře Ržjmského/ Krále Czeškého/ ec. Ferdynanda Prwnjho Wždyckny Wjtěze Slawného ;Djl Prwnj/ W němž se někteřj Cyzy Přjběhowě nacházegj/ kteřj k Domácým přínaležegjce od njch se odcyzyti nemohli./ K Rozmnoženj Obecného Dobrého/ k Zwelebenj Gazyka Czeškého/ A k Prospěchu Bližnjho/ Od Kněze Jana Beckowskýho Křjžownjka f Czerwenau Hwězdau na Swětlo wydaná; S powolenjm Wrchnostj, Praha: Jan Karel Jeřábek 1700; K01044.*

2 HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronyka Czeška*, Praha: Jan Severin mladší a Ondřej Kubeš z Žípů 1541; K02867. Další úplná vydání:

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronyka Czeška*, Praha: Schönfeld 1819.

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013.

Výbor:

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká: výbor historického čtení*, vybral, k vyd. přípr., předml. a vysvětl. doplnil Jaroslav Kolár, Praha: Odeon 1981.

Nedokončené vydání:

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. I, Úvod, R. 644-904, Doba pohanská*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1918.

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. II, Zánik pohanství, R. 905-1100*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1923.

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika česká. III, Čechy vévodské: r. 1101-1253*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1929.

HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika česká. IV, Čechy královské r. 1254-1347*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1933.

3 LEHÁR, Jan, Česká literatura v období vrcholného humanismu, In: *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1998, s. 118.

odlišnost. Překvapující naopak někdy může být až míra těchto rozdílů, vezmeme-li v úvahu stále častý názor, že se jedná více méně pouze o nové vydání – při bližším pohledu brzy poznáme, že Beckovský nejen že zaměňuje slova či parafrázuje celé úseky, ale také že doplňuje spoustu nových informací a využívá mnohem více zdrojů, které navíc často uvádí i v margináliích (přesto se nemusí jednat ani v tomto případě přímo o opisy, tam, kde v margináliích za zdroj uvádí Hájkovu kroniku, se nejednou setkáme s parafrázemi či zcela odlišnými částmi textu, jejichž zdroj ovšem Beckovský již neudává, protože hlavním zdrojem je pro něj Hájek a takovéto označení mu již zjevně stačí).

Z důvodu těchto četných odlišností, ale i z prostého důvodu obsáhlosti obou děl, budeme k tomuto výzkumu přistupovat pouze metodou sond, a to z původních vydání obou kronik. Na zcela rozdílné pasáže ve vybraných sondách bude okrajově upozorněno, ale nebudeme se jimi blíže zabývat, stačí nám pouze vědět, že – jak jsme již zmínili výše – Beckovský kromě svého primárního zdroje, Hájkovy Kroniky české, využíval také mnohých zdrojů dalších, a že se v průběhu sepisování svého díla od Hájka odchyloval více a více s přibývajícimi zdroji. To je také důvod, proč vybrané pasáže jsou především z první poloviny díla, jelikož v pozdějších částech se již Poselkyně od svého primárního zdroje odchyluje v přílišné míře, a to nejen jazykově, ale z podstatné části dokonce i obsahově – některé události jsou vynechány, jiné přidány z ostatních zdrojů.

Musíme si též být vědomi skutečnosti, že i ve výše zmíněných „opsaných“ pasážích mohl ve svém autografu Beckovský zachovat znění více se blížící Hájkovu, než se kterým se setkáváme ve finální, tištěné verzi, jelikož zvláště v nižších jazykových rovinách mohl mít značný vliv i tiskař, navíc se od sebe mohli lišit i jednotliví sazeči, bylo-li jich více. Beckovského vlastní autograf Poselkyně, i pokud by byl zachován, by tak mohl představovat další cenný zdroj informací, ale porovnávání obou tisků i s ním by již bylo nad rámec této práce.

Ač mým hlavním cílem je tedy porovnání shodných pasáží těchto kronik a dokázání, že ani v domněle opsaných pasážích nepostupoval Beckovský jako pouhý bezduchý opisovač, zaměřím se ze začátku i na autory samé, na jejich život a stručně i na další jejich díla a také na proměny češtiny mezi polovinou 16. a koncem 17. století, které byly jistě jedním z důvodů, ne-li přímo důvodem hlavním, k odlišnostem, které v Poselkyni oproti Hájkově kronice nacházíme.

3. Teoretická část

3.1. Václav Hájek z Libočan

3.1.1 Život a dílo

O Hájkově⁴ narození ani mládí nemáme žádné dochované informace, ani o jeho vzdělání. V souvislosti s jeho osobou se setkáváme převážně s pracemi se zaměřením na jeho nejnámější dílo, tedy Hájkovu kroniku. Zájem o tohoto autora, respektive jeho dílo, je i dnes stále živý, ku příležitosti 460. výročí úmrtí Václava Hájka z Libočan byla 14. – 15. listopadu 2013 Ústavem pro českou literaturu AV ČR také uspořádána konference *Na okraj Kroniky české*, ze které vyjde sborník.

Hájek se narodil koncem 15. století ve vrstvě drobné šlechty utrakvistického vyznání a také byl později utrakvistickým farářem v Kostelci u Budyně nad Ohří a poté kaplanem ve Zlonicích, než přestoupil po roce 1521 na katolickou víru. K tomu byly jedním z důvodů majetkové neshody, ve kterých se snažil tímto přestupem získat oporu u vlivných katolických šlechticů.

4 Vybraná literatura:

- Kol. autorů: *Lexikon české literatury 2/I*, Praha : Academia 1993, str. 33, autor hesla Jaroslav Kolár.
- BENEŠ, Z.: Čist Hájka. In: *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20.–21. 10. 2001*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti 2001, s. 79–83.
- HRABÁK, J.: O lidovosti starší české literatury. In: *Studie ze starší české literatury*, Praha: SPN 1956.
- KOLÁR, J.: *K podobám epičnosti v Hájkově kronice*. In: *Literárněvědné studie: profesorovi Josefu Hrabákovi k šedesátinám*, Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 65–71.
- BENEŠ, Z.: Hájkova Kronika česká a české historické myšlení. In: *Studia Comeniana et historica*, Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského 1999, sv. 29, č. 62, s. 46–60.
- KOLÁR, J.: Hájkova kronika a česká kultura. In: *Hájek z Libočan, Václav. Kronika česká: výbor historického čtení*. Praha : Odeon, 1981, s. 7–24.
- KOLÁR, J.: *Návraty bez konce: studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis 1999.
- KOLÁR, J.: Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor, *Česká literatura* XXVI, č. 6, 1978, s. 527–540.
- KOLÁR, J.: Ke vztahu historických pramenů a literatury. In: *Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pffaffa*, Praha: Euroslavica 2000, s. 42–45.
- KOPECKÝ, M.: Poznámky o vývoji české historické beletrie předobrozenské. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*, roč. 16, č. D14, 1967 s. [49]–66 .
- KUDĚLKA, M.: *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku*, Praha: ČSAV 1964.
- METELKA, J.: *O úvodní stati Kroniky České Václava Hájka z Libočan / úryvkem z rozpravy o celé kronice podává Jindř. Metelka*, Praha: J. Metelka 1890.
- PALACKÝ, F.: K životopisu kněze Václava Hájka z Libočan. In: *Časopis Musea království Českého*, roč. 38, č. 1, 1864, s. 11–16.
- PEŠEK, J., ZILYNSKYJ, B.: Vztah k městům a problematika pražských dějin doby jagellonské v Kronice české Václava Hájka z Libočan. In: *Pražský sborník historický*, sestavili: Holec, František a red. rada, Praha: Panorama 16, 1983, s. 53–76.
- POLIŠENSKÝ, J.: České dějepisectví předbělohorského období a pražská akademie, AUC, *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 4/2, 1963, s. 115–137.
- Zpráva o soudních knihách bývalého královského zemského soudu, nyní Muzeu Království českého odevzdaných, Památky archeologické*, 1859.

I jako katolík znovu pracoval na pozici faráře, a to v Rožmitále (s jistotou jím tam byl roku 1526), na Malé Straně byl ve stejné době i značně oblíbeným kazatelem, přičemž zastával i jiné úřady, a později se stal karlštejnským děkanem a tetínským farářem. O tento úřad přišel kvůli sporu s purkrabím, následně se dostal na pozici správce vyšehradské kapituly, i odtud byl ale po neshodách vypuzen. Dlouhé roky se více či méně úspěšně snažil o získání dobré pozice v církvi a dále se dostával do sporů, ke konci života se odebral do kláštera dominikánek u Sv. Anny, kde zemřel po dlouhé nemoci.⁵

Nutno říci, že mnohé soudní záznamy, které se v souvislosti s Hájkem zachovaly a které by mohly snadno hovořit o hádavé povaze, o tendenci přit se při každé příležitosti, zaznamenávají pouze jistý aspekt jeho charakteru. Nechceme tím snad popřít, že by Hájek tyto vlastnosti mít nemohl, roku 1545 byl dokonce nějakou dobu vězněn za neposlušnost,⁶ na druhou stranu ale nemáme dostatek informací, abychom mu přisoudili mnoho vlastností jiných či abychom rozhodli, do jaké míry ho tyto spory jakožto osobnost definovaly. Minimálně můžeme na jeho obranu uvést, že mu jeho povaha nezabránila seznámit se a udržet přátelství s mnoha významnými osobnostmi, mezi něž patřil například právní Brikcí z Licka,⁷ Sixt z Ottersdorfu,⁸ a že mu katoličtí páni důvěřovali natolik, aby ho vybídli⁹ k sepsání kroniky, která se následně stala jeho nejvýznamnějším dílem pod názvem Kronika česká.

I jiná Hájkova díla byla ve své době oblíbená, překládal a upravoval starší díla¹⁰ a také sepsal

5 Kol. autorů: *Lexikon české literatury 2/I*, Praha: Academia 1993, str. 33, autor hesla Jaroslav Kolár.

6 Tamtéž.

7 Vybraná literatura:

ČELAKOVSKÝ, J.: Příspěvky k životopisu M. Brikcího z Licka, *Časopis českého musea*, 1880, s. 489.

ČELAKOVSKÝ, J.: *O právech městských M. Brikcího z Licka a o poměru k jich k starším sbírkám právním: příspěvek k dějinám právních pramenův v zemích českých*, Praha: J. Čelakovský 1880.

HEJNIC, J.: K latinské literární činnosti M. Brikcího z Licka. In: *Zprávy Jednoty klasických filologů* č. 9, Praha: 1967, s. 5–10.

RYBA, B.: *K pramenům Práv městských M. Brikcího z Licka*, Praha: Strahovská knihovna 8, 1973, s. 5–18.

8 Vybraná literatura:

HEJNIC, J.: O několika tiscích z knihovny Sixta z Ottersdorfu, *Listy filologické*, roč. 83, č. 2, 1960, s. 280–285.

HEJNIC, J.: Ke knihovně Sixta z Ottersdorfu. In: *Zprávy Jednoty klasických filologů*, 1965, s. 98.

HEJNIC, J.: Sixt z Ottersdorfu jako humanistický básník, In: *Zprávy Jednoty klasických filologů*, 1968, s. 139

JIREČEK, J.: K životu Sixta z Ottersdorfu, *Časopis českého musea*, 1861, s. 361.

MELNIKOV, G. P.: Český rukopisný sborník z přelomu 16.–17. století ve sbírkách Ruské národní knihovny v Petrohradě. In: *Folia historica bohemica* 18, Praha: Historický ústav AV ČR 1997, s. 87–98.

PÁNEK, J.: Sixt z Ottersdorfu, mluvčí stavu městského. In.: *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti*, Praha: nakladatelství Lidové noviny 2003, s. 90–99.

RISS, J.: Život a literární působení Sixta z Ottersdorfu. In: *Beseda*, roč. 2, č. 19, 1865, s. 145–147.

TEIGE, J.: Dějepisec českého boje o samostatnost r. 1547, *Osvěta*, 1918, s. 528.

VAŘEKOVÁ, T.: Humanistická perioda u česky píšících autorů. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, 49, č. A 48, Brno: 2000, s. 101–115.

9 NOVÁK, A., NOVÁK, J. V., *Přehledné dějiny literatury české*, 4. přepracované a doplněné vydání, Brno: Atlantis 1995, str. 110.

10 Překladatel: A. de Rampegolis: *Biblj Zlata Stareho a Noweeho Zákona: Nynij w Nowě z Latinského Jazyku w Cžeskú Řzeč přeložena: Každému čtúcýmu, w Starém neb Nowém Zákoně welmi vžytečná* (1543), K14740;

zprávu o požáru pod názvem *O nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším Městě pražském a na hradě svatého Václava i na Hradčanech* (1541),¹¹ žádné se ovšem svou obsáhlostí ani oblíbeností, která trvala po dlouhá staletí, nemohlo rovnat *Kronice české*, dnes známé též jako *Hájkova kronika*.

Žádost o sepsání tohoto díla byla reakcí na chystané dílo kališníka Martina Kuthena ze Šprinsberka¹² vydané pod názvem *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích* (1539),¹³ jež ale nebylo i přes sečtělost autora příliš zdařilé a ani nedosáhlo přílišného úspěchu. Dle Kolára Hájek byl jakožto autor velice dovedný, vypravoval poutavě a srozumitelně a zároveň mohl využít bohatých zdrojů kronik i úředních záznamů, které mu páni poskytli. To mu nebránilo používat také vlastní fantazii, a proto „dílem aby vyplnil mezery, vadící jeho humanistické snaze o rovnoměrný rozvrh, dílem aby národní minulost podal co nejbohatěji a nejrozmanitěji, vymýšlel sám, kde jeho prameny a pomůcky mlčely, a hromadil vedle postav, událostí zcela fantastických i genealogické, etymologické a lokálně historické výklady, jimiž mínil zavděčit se svým příznivcům.“¹⁴ Zprávy, u nichž si nebyl jist datem, pak přiřazoval ke vhodným rokům, aby byla všechna léta zaplněna, kronika samotná je pak dělena právě podle let.

Význam této kroniky ve své době i v dobách následujících, až do národního obrození, je nepopíratelný. Zájem o ni samozřejmě byl již z prostého důvodu, že byl Hájek o její sepsání

editör: Vavřinec z Březové: *Snář welmi pě kný, z mnohých Spisuow Mudrcůw Starých y Nowých: Y z Kněh Zákona obogijho wybraný, wedlé příjhad Lidřkých, skrze Sny gim od Boha zgewowané, K wýstraze Lidřké, skrze k těm podobné Sny, častokrát gim vkázané: We dwanáct Kněh rozdělený, a nynij opět znowu wytiřřtěný* (1581), K01354;

sestavovatel: *[Žiwot Adamůw a neb ginák od starodáwna Solfernus Knijha welmi kratochwijlná a vtieřřená. ec: MDLIII. k cžtenářzi: cžta rozuměg. Rozuměge rozwažug. Rozwažuge rozřuzug. Rozřaudě nehaněg nepotupug a neplundrug: Ale vmijřřli lepsřij wděleg: a my budem tebe chwálitij]* (1553), K17597.

11 HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *O neřřtiastnee prřihodie kteráž gfe stala skrze ohen w Menřřim Mieřřtie Prařřkém, a na Hradie Swatého Wacřřlawaw, y na Hradcžzanech etc. Leta. M. D. xxxxj*, Praha: Bartoloměj Netolický 1541; K02871.

12 Vybraná literatura:

RYBIČKA, A.: Příspěvky k životopisům spisovatelů českých, *Časopis českého muzea*, 1860, s. 82.

WINTER, Z.: *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje: Kulturní obraz 15. a 16. století*, Praha: Maticе česká 1899.

ŠIMÁK, J. V.: O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberka, *Časopis českého muzea*, 88, 1914, s. 384–404.

TOBOLKA, Z.: M. Kuthena Kronika o založení země České. In: *Monumenta Bohemiae typographica*, sv. VII./2, Praha 1929.

BORECKÝ, J.: K osudům Kuthenovy kroniky. In: *Kapitoly knihovědné a knihovnické. Janu Emlerovi k šedesátce*, Slovanská knihověda V., Praha 1938, s. 88.

BARTOŠ, F. M.: Souboj dvou kronik. In: *Knihy a zápasy*, Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká 1948, s. 111–117.

13 *Kronyka o Založenij Zemie Cžejřke, a prwnijich obywatelijch gegich, tudijž o Knijžatech a Králijch y gich činech, a přijběžých welmi kratce z mnohých Kronykářůw řebraná*, K04628.

14 NOVÁK, A., NOVÁK, J. V.: *Přehledné dějiny literatury české*, 4. přepracované a doplněné vydání, Brno: Atlantis 1995, s. 111.

požádán, ale dobová recepce byla ještě větší. Dokonce se začal zájem o toto dílo projevovat ještě před tím, než byla kniha vůbec vydána, dokumenty se dochovaly také o soudním sporu Hájka s nakladatelem kroniky Václavem Halašem z Radimovic. Halaš se uvolil sjednat s Hájkem smlouvu (8. 12. 1539) o vydání kroniky, a to poté, co se Hájek dlouze neúspěšně pokoušel sehnat nakladatele, protože „panstvo katolické mělo sice pro Hájka hojně pochvaly, ale upjaté měšce.“¹⁵ Ani Halaš ale nebyl ideálním partnerem, nejdříve zaplatil pouze malou částku a bez dalšího zájmu odjel do Polska. A i později, poté, co se konečně vrátil, platil pouze neochotně. Hájek si nakonec na radu hofmistra Jana z Lobkovic peníze vypůjčil, a to od jistého Adama Vrábského, čímž mohl tisk konečně pokračovat.

Další překážkou se stal rozsáhlý požár roku 1541, který Hájek popisuje ve výše zmíněné zprávě *O nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším Městě pražském a na hradě svatého Václava i na Hradčanech* a který poškodil i lis a část vytištěné kroniky, takže musela být dodatečně dotiskována. Největší spory mezi Hájkem a Halašem nastaly pak právě po jejím dotištění. Hájkova kronika, ač zcela vytištěna již roku 1541, musela na své vydání kvůli soudním sporům čekat až do roku 1543, kdy byl Halaš konečně odsouzen. To mu ovšem nebránilo v příštích letech šířit o Hájkovi pomluvy (ty se týkaly jeho sporů z doby, kdy působil jako děkan na Karlštejně) a pouštět se s ním kvůli nim do dalších soudních sporů, a to ani ne jediných, kterých se Hájek v té době účastnil, jak svědčí dobové záznamy.

O Hájkovu kroniku, a to i před jejím vydáním, nebyl zájem pouze pozitivní. Veleoslavín o tom například píše ve své předmluvě ke *Kronikám* dvěma.¹⁶ Dle Flajšhanse „[j]iž [Hájkovi] vrstevníci kladli jeho ještě nenarozené dílo hned do rukou královských a hned zase odsuzovali je na hranici“¹⁷ a podobně se dělo také v dobách následujících, kdy „bylo-li celkem celé století XVII. a první polovice XVIII. Hájkovi příznivo, druhá polovice XVIII. a celé takřka XIX. století přinášejí jenom odsudky tím dále tím nepříznivější.“¹⁸

Hájkův přístup, který nebyl založen na pouhých faktech, ale i na představivosti a výpravnosti, tedy ne zcela překvapivě způsobil poměrně prudké odsouzení kroniky za osvícenství, kdy silně rostl zájem o českou minulost. Nejprve přišel zavrhuující rozsudek od Gelasia Dobnera a

15 FLAJŠHANS, V.: Kněz Václav Hájek z Libočan. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. I, Úvod, R. 644-904, Doba pohanská*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1918, s. XII.

16 BOHATCOVÁ, M.: *Obecné dobré podle Melantricha a Veleoslavínů*, Praha: Karolinum 2005, s. 234

17 FLAJŠHANS, V.: Kněz Václav Hájek z Libočan. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. I, Úvod, R. 644-904, Doba pohanská*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1918, s. I.

18 Tamtéž, s. I.

nakonec bylo dovršeno Josefem Dobrovským a Františkem Palackým, pro kterého Hájek dokonce byl „škůdcem českého dějepisu“¹⁹ a po dlouhé době značné vážnosti kroniky dokázal Palacký její vliv omezit „velmi účinně a nadlouho.“²⁰ Kolár dále uvádí, že „[o]dborné historické studium Hájkovy kroniky pracuje už od Dobnera napořád s negativní představou o Hájkovi lháři, falzátoru a baječi,²¹ kdy „[s]naha po zjišťování pramenů, odhalování ideově politických cílů díla a morální hodnocení autora odsouvaly do pozadí zřetel k literárně technickým otázkám, které Hájkova kronika vyvolává.“²² Nutno ovšem dodat, že i přes historickou nevěrohodnost byla po kronice „poptávka (...) mezi českými obrozenci ohromující.“²³

O historické nevěrohodnosti se samozřejmě vědělo již dříve, sám Veleslavín ve svém hodnocení tohoto díla se o tom zmiňuje, když říká, že „mnohé bezpotřebné, časem i básnivé věci vměšoval a vtrušoval“²⁴ a dále se k tomu vyjadřuje: „Že pak, vedlé zdání mnohých, Hájek některé básnivé a neužitečné rozprávky jest do své Kroniky přimísil, může býti, že v tom následoval poetův, jejichž obyčej jest, aby v svých verších netoliko potřebná naučení lidem dávali, ale i kratochvíli je vzbuzovali. *Et docere volunt et delectare poetae*. Tak i on chtěl čtenáře o věcech pomínulých vyučiti a spraviti, a časem i rozmišiti, aby sobě nestýskal. A však i v tom má tovaryše neposledního jména historiky řecké i latinské, jako *Diodorum*, *Herodotum* a *Livium*, kteréžto kdož čtou, mnohé v nich básnivé, nejisté a nedůvodné, nýbrž i k smíchu podobné věci nacházejí, pro kteréžto nic méně, což v nich sobě váží. *Datur haec venia antiquitati, inquit Livius, ut miscendo humana divinis primordia urbium augustioria faciat*. To pak co jest jiného, nežli pravdu lží chtíti opepřiti a jako omastiti. Rozumný člověk můž/e/ dobře odložit, což zná býti daremného, a vybrati, což jest potřebného a k pravdě podobného, muože zavrci plevy, to jest básnivé a nepravé věci jako řepíky a kopřivy z zahrady, a zanechati sobě jádra, totiž pravdy.“²⁵

Soudy obrozenců byly ale po čase opět zmírněny (J. V. Šimák, V. Flajšhans), jelikož Hájkovo dílo nemůže být posuzováno jako dnešní dílo historické, žánr, který v této podobě nebyl v

19 KOLÁR, J.: Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor. In: *Návraty bez konce: studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis 1999, s. 284.

20 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1385.

21 KOLÁR, J.: K podobám epičnosti v Hájkově kronice. In: *Návraty bez konce: studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis 1999, s. 187.

22 Tamtéž, s. 187.

23 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1384.

24 BOHATCOVÁ, M.: *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů*, Praha: Karolinum 2005, s. 234

25 Tamtéž, s. 240.

Hájkově době ani znám. Kronika česká nebyla považována za vědecké dílo ani Hájkovými současníky, jelikož ani tento žánr jako takový v oné době neexistoval, mohla za něj být považována pouze až později, kdy se nové spisy jako tato kronika již nepsaly a lidé tedy neměli o jejich funkci jasnou představu. O Hájkovu kroniku z hlediska literárního spíše než historického se pak badatelé (Z. Nejedlý, J. Hrabák) začali podrobněji zabývat až po druhé světové válce.

Kronika, která se počíná „od nepaměti“, avšak jako první konkrétní rok je uveden rok 644 (ve kterém dle Hájka přichází do budoucích českých zemí praotec Čech s družinou), a končí rokem 1527, kdy byl Ferdinand I. korunován českým králem, se přesto udržela jako bohatý zdroj inspirace jako pro historiky, tak pro umělce, čerpali z ní i autoři rukopisných podvrhů²⁶ a slavní spisovatelé jako Karel Hynek Mácha²⁷ či Julius Zeyer,²⁸ Kolár pak přímo uvádí že se „zjistilo (...), že prakticky všichni autoři historických povídek, básní i dramát od sklonku 18. století nejméně do poloviny 19. století se o Hájka tak či onak opírali, ať už se k tomuto pramenu výslovně hlásili nebo ne.“²⁹

3.1.2. Jazyk a grafika Hájkovy doby

V 16. století ještě nemůžeme mluvit o spisovné češtině v dnešním slova smyslu, žádná kodifikace neexistovala a za spisovné se jednoduše považovalo vše, co bylo napsané, a „[c]hápalo se – podle etymologie – jako označení češtiny psaných památek; spisovný jazyk byl „jazykem spisů“.“³⁰ Ale ač nebyla pravidla pevně daná, vliv na ně české spisy měly a v době vydání Hájkovy kroniky také již existovala náměšťská mluvnice Beneše Optáta z Telče, Václava Philomata z Jindřichova Hradce a Petra Gzela z Prahy, vydaná roku 1533, díky které se „[český] písařský a později hlavně tiskařský úzus (...) začal sjednocovat“³¹ z hlediska pravopisného a hláskoslovného. Na Kronice české, vydané o osm let později, tedy již mohla

26 LEHÁR, J. a kol., *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha: Lidové noviny 2004.

27 Máchův přítel Karel Sabina Máchovu inspiraci rozvádí ve svém textu *Upomínka na K. Hynka Máchu* (In: *Máj. Jarní almanach na rok 1858*. Praha: H. Dominikus 1858, s. 295–317.): „Jako Skott po Skotsku, tak i Mácha po Čechách putoval, seznamuje se jako onen s povahou a tvářností vlasti, a to sice dříve, nežli o Skottovi věděl. Jako Skott, nejraději navštěvoval staré hrady a místními pověstmi obrazivost svou napájel. Čtení Hájkovy kroniky jej k tomu pohnulo, mimo vlastní neukojitelný ruch“ a cituje také přímo Máchova slova: „Hájkova kronika jest nejpěknější román český aneb – chceme-li – nejladnější sbírka povídek a pověstí.“

28 Jan Voborník se ve své knize (VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer se dvěma podobiznami*, Praha: Unie 1907) zmiňuje o Zeyerově inspiraci Hájkem, například že Zeyer „[n]alezl bohatýrskou pověst o Tyrovi a tím byl přiveden k skládání tragedie Neklan (tiskem 1893). Zárodek její nalezl v Hájkově kronice.“

29 KOLÁR, J.: Studnice romantického historismu v českém obrození a její iniciátor. In: *Návraty bez konce: studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis 1999, s. 283.

30 KOUPIL, O., *Grammatykáři*, Karolinum, Praha 2007, s. 13.

31 Kodifikace In: KARLÍK, P. a spol., *Encyklopedický slovník češtiny*, Brno: nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 216, autor hesla Klára Osolsobě.

nějaký vliv zanechat. Naopak Hájkova kronika se pak jako nejobsáhlejší česky psané dílo své doby – a velmi oblíbené i v následujícím století – sama stala tzv. „jazykovou autoritou.“³² Například pro Jiřího Konstance, autora *Brusu jazyka českého* (1667),³³ je „[k]ritériem jazykové správnosti (...) živý úzus 17. století, ale též – poprvé v naší noremně kodifikační gramatografii (!) – jazyk „dobrého autora“, a to výslovně Václava Hájka z Libočan či Daniela Adama z Veleslavína.“³⁴ Ustalování české normy probíhá právě především v 16. století, podle Poráka pak „[p]okud jde o ustálení normy fonologické, morfologické a pravopisné, dělí se toto období na dvě etapy: od konce 15. st, kdy je po těchto stránkách spisovný jazyk ještě dosti nejednotný a rozkolísaný, se postupně ustaluje, ke konci 16. st je tu norma značně ustálená; za vzor se pokládá úzus veleslavínský a zejména kralický (českobratrský).“³⁵ Hájkova kronika pak se svým rokem vydání 1541 spadá do období před tímto veleslavínským územím; samotný Daniel Adam z Veleslavína se narodil až roku 1546 a Jan Blahoslav, který silně ovlivnil úzus ivančické a kralické tiskárny, do Ivančic přišel až roku 1558 (ovlivňoval tedy tamější tiskařský úzus i on sám, ne jeho gramatika – ta byla dokončena až v roce jeho úmrtí, 1571, a tiskem ve své době nebyla nikdy vydána³⁶).

Jak Porák uvádí, diakritický pravopis se během století 15. příliš nevžil a tak se v průběhu 16. století setkáváme s kolísáním mezi pravopisem diakritickým a spřežkovým, navíc byla „[r]ozkolísanost tiskařského úzu (...) ještě v prvních desíletích 16. století podporována i přetisky starších rukopisů.“³⁷ Sjednocování tiskařského úzu ovšem bylo výhodné z hlediska technické stránky věci: Zatímco písař mohl napsat cokoli, pokud čtenář jeho textu porozuměl, tiskař byl omezen literami, které vlastnil, a jejich počtem. To směřovalo kromě sjednocení také ke zjednodušení, což se navíc pozitivně projevilo při snaze o porozumění textu méně vzdělanými čtenáři, se kterými se již muselo počítat díky větší dostupnosti textů právě zásluhou knihtisku.

Jazyku Hájkovy kroniky samotné a především pak jejímu grafickému záznamu se věnuje Jan

32 KOUPIL, O., *Grammatykáři*, Praha: Karolinum 2007, s. 207.

33 KONSTANC, J. : *LIMA LINGVAE BOHEMICAE To gest: BRVS Gazyka Českého. Neb SPIS O pooprawenj a naostřenj Ržeči České. Wýdaný K ljbosti Milownjkůw čistoty a dokonalosti Česstiny | Y K vžitku a newyhnutedlné potřebě Impressorůw a Pjsařůw Českých. Od Ctihodného Kněze Giřjho Konstancya z Towaryšstwa Gežjssowa. S powolenjm Wrchnosti Wytisstěný w Praze | w Impressy Akademické | 1667*, Praha: Tiskárna, Jezuitská 1667, K04307.

34 VEČERKA, R.: Mluvnictví do konce druhé světové války 1945. In: PLESKALOVÁ, J. a kol.: *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*, Praha: Academia 2007, s. 23.

35 PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 9.

36 KOUPIL, O., *Grammatykáři*, Praha: Karolinum 2007, s. 124.

37 Tamtéž, s. 102.

Linka ve své studii *Kronika česká jako obhajoba řádu*,³⁸ připojené k nejnovějšímu (ač historicky teprve třetímu) úplnému vydání Hájkovy kroniky. V této studii, tedy vlastně ediční poznámce k tomuto vydání, vykládá způsob, kterým si počínal při transkripci této kroniky, a dovídáme se tak mnohé o grafické podobě původního tisku. Například pátou sekci³⁹ studie dělí na podkapitoly „Členící znaménka“, „Samohlásky“, „Souhlásky“, a „Titly, slitky, zkratky:“

U samohlásek udává řídce se vyskytující spřežky *aa* (znamenající *á*) a *ee* (znamenající „většinou *é*“⁴⁰), *i* „se výjimečně nachází na místě *j* (...) nebo na místě *y*“⁴¹ Hlávka *i* se výjimečně značí literou *j*, běžně ale *ij* (tato spřežka ale může též alternovat s *y*), „[l]itera *y* zase někdy stává na místě *i* (...)“, tiskaři si však sémantický potenciál v rozlišování liter *i* a *y* zřejmě uvědomovali.⁴² Litera *ó* je řídká, vyskytuje se „u citoslovce zvolání *ó* (...)“ a pak u několika vlastních jmen.⁴³ Litera *u* znamená dnešní *u*, *ũ* nebo *ou*, litera *ú* znamená *ou* či *ũ*, digraf *uo* pak *ũ* nebo *ú*. *V* „znamená *u* nebo *ú* nejčastěji v iniciální pozici, ale i po předponě nebo záporce.“⁴⁴ Litery *ú*, *au* nebo *ou* značí dnešní *ou*, litery *ay*, řídké *ag* nebo *ai* či také *eg* nebo *ey* všechny mohou vyjadřovat dnešní *ej*. „Litera *y* znamená *y* i *i* (...)“, výjimečně také diftong (*Dye* > *Dyje* (...)).⁴⁵

Podle abecedy pak udává tištěnou podobu i všech souhlásek. Hlávky *d*, *h*, *k*, *l* (Hájek nerozlišuje měkké a tvrdé), *m*, *n*, *p*, *q*, *t*, a *z* se píší jako dnes. U ostatních nás pro tuto práci budou zajímat tyto: *C* je psáno jako *cz* či slitka *t₃*; *č* jako *č*, u velkých písmen jako *Cž*.

Kromě omylů sazečů, kam podle Linky spadají „vynechání liter, prohození liter či znaků, záměna liter, záměna liter způsobená chybným sázením rukopisu tiskařem (vytvořením anakolutických vazeb), nadbytečné litery, l-ová participia ve spojení s přechodníky, záměna lexému, vynechání lexému, nadbytečné lexémy, reduplikace lexémů, přehození textu“,⁴⁶ uvádí editor například i „kolísání znělosti nebo kvality některých hlásek“, „palatalizace nebo depalatalizace“ či „souhláskové dublety“,⁴⁷ se kterými se při transkripci musel vyrovnat a se kterými se nějakým způsobem musel vyrovnat ve své době i Beckovský.

38 LINKA, J.: *Kronika česká jako obhajoba řádu*. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013.

39 Tamtéž, s. 1398–1401.

40 Tamtéž, s. 1399.

41 Tamtéž, s. 1399.

42 Tamtéž, s. 1399.

43 Tamtéž, s. 1399.

44 Tamtéž, s. 1399.

45 Tamtéž, s. 1399.

46 Tamtéž, s. 1404.

47 Tamtéž, s. 1418–1419.

Vyrovňovat se s tím nějak musel ale i autor Kroniky české samotný. V dřívější části studie Linka uvádí, že Hájek „zápolí (...) s technickými možnostmi tehdejšího knihtisku, který byl stále ještě mladým řemeslem a neměl ujasněná a ustálená pravopisná pravidla.“⁴⁸ K tomu se navíc přidává to, že výsledné tištěné dílo se může od Hájkova autografu dosti lišit, jelikož sázení probíhalo tak, že „rukopis (...) předčítal nahlas jeden z tiskařových fámulů, načež sazeč podle diktanda vkládal do sázítka z kasy jednotlivé litery a pečlivě hlídal pravý okraj stránkové sazby, aby text splňoval dodnes platná estetická kritéria knižní sazby, tedy například aby nebylo děleno příliš mnoho slov v řádcích za sebou, aby nevznikaly tzv. řeky atd.“⁴⁹

Navíc také u toho vydání kroniky „často na koncích původních stránek zároveň končí výpovědní úseky,“⁵⁰ což muselo mít za následek další změny ručně psaného Hájkova textu. K tomu všemu přidejme i nepochybné nezáměrné odlišnosti, které sazeč omylem způsobil, a fakt, že se sazečů vystřídal několik. Pro potřeby této práce se ovšem zajímáme pouze o text tištěný, se kterým pak také pracoval Beckovský, a Hájkův autograf nás nebude zajímat. Vliv na jazyk výsledného díla pak ale měl Hájkův původ – pocházel ze vsi Libočany v Žateckém kraji⁵¹ – a původ tiskařů, o němž ovšem nic nevíme a tak bychom ho v úvahu ani brát nemohli. Ani Hájkovým původem se ale nebudeme blíže zabývat, nebude-li tento rozdíl výrazný v porovnání s Poselkyní.

V době vydání Hájkovy kroniky již byla několik let dostupná první česká mluvnice, a to mluvnice náměšťská (1533), která „na rozdíl od pozdější konzervativní tendence v okruhu Jana Blahoslava inklinuje k (z dnešního hlediska) progresivnějším prvkům v záznamu českého jazyka“⁵²

Jaký tedy byl (tištěný) jazyk, především jeho nižší roviny, v době Hájkově podle soudobých mluvnic, a také jeho grafický záznam? Zatímco Linka se zaměřuje přímo na Hájkovu kroniku, otázkou jazyka a grafiky té doby jako takové se poměrně podrobně zabýval Jaroslav Porák ve svém díle *Humanistická čeština: Hlásokloví a pravopis*. Hájek „Kroniku svou skládal šest let, podle vlastního přiznání – a byl zhruba hotov na počátku r. 1539,“⁵³ nejvíce by nás tedy

48 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1395.

49 Tamtéž, s. 1397.

50 Tamtéž, s. 1397.

51 FLAJŠHANS, V.: Kněz Václav Hájek z Libočan. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. I, Úvod, R. 644-904, Doba pohanská*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1918, s. II.

52 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1397.

53 FLAJŠHANS, V.: Kněz Václav Hájek z Libočan. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. I, Úvod, R. 644-904, Doba pohanská*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře

zajímal jazyk používaný v letech 1533–1539, stejně tak dobře nám ale poslouží prostě jazyk první poloviny 16. století.

Na hláskosloví a pravopis se tedy zaměříme nejdříve a především. Porák uvádí, že se v 16. století jazyk zbavil řady archaismů (z jiných hláskových rovin například jednoduché minulé časy či duálové tvary). Stále se ale zaměřujeme především na knihtisk, kde byly požadavky na jednotnost větší, v úzu ručně psaných textů „se při množství center jen těžko prosazovaly změny.“⁵⁴ Vždyť také poprvé vydaná *náměšťská mluvnice* (1533) „nepochybně reagovala na naléhavé požadavky tiskařů, nikoli na nejednotný úzus písařský, který ostatně ani příliš neovlivnila.“⁵⁵

Zaměříme se nyní na záznam konkrétních hlásek, tak jak se k jejich tištěné podobě ve své knize Porák vyjadřuje. Uvádím výběr z jeho poznatků pouze velmi stručně (a bez regionálních odlišností), zaměřuji se pouze na zápis hlásek, které nás budou v praktické části zajímat:

Hlásk *č* se tiskne jako *č* (převládá), řídce *čz*, *cž*, *cz*, *tz*, majuskule jako *Cž*, *Cz* (od 30. let 16. století zobecnělo *Cž*; *Cz* jen u méně obvyklých písem, kde neměli *ž*). Porák se zmiňuje, že „[u]žívání spřežek *cz*, *cž* pro hlásky *c,č* kritizuje už *náměšťská mluvnice* a doporučuje psát *c, č*.“⁵⁶

Samohlásky *i/y* po retnicích dobře rozlišovány; častější *y* ve slabikách s *é>í* (př. ramýnko). Po *l i/y* kolísá, *i* v *l*-ových participiích (častěji *i* místo *y* než naopak); kolísání v koncovkách řídké; odchylky častěji u *i* než *í*, těch odchylek ubývá asi v polovině 16. století, v 17. století zas přibývají (správně byly díky prvním českým mluvniciím či u textů, které rozlišují tvrdé/měkké *l*).

Y u *cy*, *zy*, *sy* poměrně důsledně, není-li to cizí slovo; dlouhé *í* ustupuje pomaleji, kolem poloviny 16. století už ale ustáleno *y*. *I/y* po *č,ž,š* dlouho nejednotné, v polovině 16. století *čy*, *žy* výrazně ustoupilo, *šy* jen u některých tiskařů.

Po *h, ch, k* je *i* ojedinělé, ve 30. letech 16. století téměř mizí; přizpůsobování počestělých slov: *i/y* po *h, ch, k, r* → *y*. Po *d,t,n* důsledně *y* protože *i* značí palatálnost, použito *i* u cizích slov.

Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1918, s. XI.

54 PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 14.

55 Tamtéž, s. 14.

56 Tamtéž, s. 23.

Označování kvantity na počátku 16. století je dost pestré, někdo ji značil, někdo ne:

Hlávka *í* tištěna jako *i* (když kvantita neznačena) nebo *ij*, *ii*, *ie*, *ije* (to souvisí s dvojm původem *í*: ze staršího *í* a z *ie* (dlouhé jat’); náměšt’ská mluvnice to nerozlišuje, doporučuje psát jen *ij*); po poč. 16. století i tisky, kde už jen *i*, *ij* a ne *ie*, *ije*; značení pomocí *j* řídké, více až ve 30. letech 16. století

Tvrde *y* jako *y*, řidčeji *ye* (po 50. letech mizí), později *y*; dřív *y* mohlo značit i *y* (tzn. nerozlišovali znaky *y* a *y*); *y* ve 30. letech 16. století se už šíří, ve 40. letech obvyklé (díky náměšt’ské mluvnici).

Hlávka *é* tištěna jako *e*, *ee*, *eé*, *é.*, hlávka *á* jako *a*, *aa*, *á*. Hlávka *ó* je kromě citoslovce *ó* jen ve slovech cizího původu, označování kvantity se tedy ustaluje velmi pomalu. Ve 30. letech 16. století už se označuje kvantita čárkou (v jiných písmech stále *ee*, *aa*.)

A zmíním zde i jednu hláskovou změnu, které bych se chtěla později věnovat, a to *uo* > *ú*. Tato změna proběhla do konce 15. století; staré *o* se občasně vyskytuje, vytlačeno do poloviny 16. století; *-uom*, *-úm* od konce 30. let pravidlem (oproti *-om*); od 20. let 16. století takřka pouze *-úw*, *-ú* (ne *-ow*).

„Kolem pol. 16. století se tedy pro označení našeho dlouhého *ú* užívá v tiscích těchto liter a spřežek: *uo* (je nejběžnější), *u*, *ú*, *ũ*, ojedinele *ü*, *u* nadepsanou literkou *e*. V témž tisku se vedle sebe užívá dvou, tří i více možností.“⁵⁷ V 17. století se setkáváme již pouze s *ú*, občas s neznačeným *u*.

Mluvíme-li ovšem o jazyku Hájkovy doby, je nutno též zmínit, že v Hájkově době stále ještě probíhaly hláskové změny. Ve stručnosti zde tedy uvedu přehled těchto změn a také jejich výsledek, který je pak obrazem jazyka doby Beckovského:

Od konce 14. do konce 16. století se rozvinula jotace (po retnicích, například *p’ěna* > *piena*⁵⁸ a „[v] dlouhých slabikách došlo k rozvinutí jotace před *’ě*“⁵⁹ například *v’ěra*⁶⁰ > *viera*) a labializace („u tvrdých souhlásek před *ó* a „[j]“ jsou i doklady na vydělení labializace před krátkým *o*“⁶¹ například *svój* > *svuoj*, *kostel* > *kuostel*), u dlouhých samohlásek proběhly změny *y* > *ej*, *ú* > *ou*, *ie* > *í*, *uo* > *ú*, *é* > *í* a dále téžeslabičné *aj* > *ej* a *au* > *ou*, nový systém

57 PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 64.

58 Pod *i* je oblouček.

59 LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 90.

60 Znakem *’é* zde myslím dlouhé *’ě*.

61 LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 90.

dlouhých samohlásek pak byl

í ú
ei ou
á

U krátkých samohlásek došlo „k zrušení diferenciaci mezi přední a zadní variantou *e*-ovou a vznikla tak jediná podoba *e*“⁶² a splynulo *i*, *y*, *z* čehož vznikl tento systém krátkých samohlásek:

i u
e o
a

Konsosnantické změny od konce 14. do konce 16. století proběhly tyto: *šč* > *št'* (*ješče* > *ješt'e*), *ždž* > *žd'* (*Ždžár* > *Žd'ár*), *št'* > *št* (*št'váti* > *št'váti*)⁶³ a v češtině poté konsonantický systém vypadal takto:

p *b* *t* *d* *t'* *d'* *k* *g*
 m *n* *ň*
 c *č*
f *v* *s* *z* *š* *ž* *ch* *h*
 r *ř*
 l

(U žádných z těchto systémů nebereme v úvahu změny nářeční.)

Vzhledem k tomu, že se v praktické části budu blíže zabývat z vyšších rovin přechodníky, zmíním se stručně i o nich. Nejdříve přechodník přítomný, tedy participium nt-ové, o kterém se v Historickém vývoji češtiny dočteme toto:

„Ve staré češtině existovaly dva typy:

1. nesa, nesúci, nesúce – u sloves tříd 1., 2., 3. a 5.;
2. trpě, trpieci, trpiece – u sloves 4. třídy.“⁶⁴

Můžeme zde tedy v ženském rodě vidět pro nás nezvyklé zakončení na *-i*, nejedná se zde ovšem o přechodník zpřídavnělý, ač se již ve staré češtině také existoval a „[p]articipiální základy *volajúc-*, *trpiec-* apod byly také východiskem pro tvoření deverbálních adjektiv (tzv. zpřídavnělých přechodníků) typu *volajúcí*, *trpiecí* apod.“⁶⁵

62 LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 105.

63 Všechny příklady z tamtéž, s. 89–90, 110.

64 LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 219.

65 Tamtéž, s. 220.

Přechodník minulý, tedy participium s-ové, „se tvoří u sloves s kmenem zavřeným a u typu *tisknutí* příponami *-0*, *-ši*, *-še*; u sloves s kmenem otevřeným příponami *-v*, *-vši*, *-vše*“⁶⁶ a na rozdíl od dnešní češtiny nemusel být tvořen jen od sloves dokonavých. Adjektiva vytvořená z přechodníků minulých v námi zkoumaných obdobích nejsou, tyto tvary „vznikly až za národního obrození napodobením ruštiny.“⁶⁷

66 LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 224.

67 Tamtéž, s. 224.

3.2. Jan František Beckovský

3.2.1. Život a dílo

Jak Beckovský⁶⁸ se narodil nezámožným rodičům 18. srpna 1658 v Německém Brodě (dnešní Havlíčkův Brod). O jeho dětství není mnoho známo, pouze jedna zmínka v Poselkyni nám prozrazuje, že se jako čtyřletý díval na oheň, který ve městě vypukl roku 1662.⁶⁹ Od šestnácti let navštěvoval latinskou školu, od r. 1678 studoval poezii a rétoriku v Brně a od r. 1680 filozofii ve Vídni, kde se již velmi zajímal o dějepis a o spisy antické. Tam také přečkal velký mor a po nějaké době odešel do Prahy, kde se stal členem řádu křižovníků s červenou hvězdou, u nichž 6. března 1685 složil řeholní slib.

V té době se zajímal především o dva obory studia, a to teologický a historický. Rezek se domnívá, že se Beckovský osobně znal s Bohuslavem Balbínem.⁷⁰ Ten na něj měl velký vliv, stejně jako dílo v té době již zesnulého Tomáše Pešiny z Čechorodu. Roku 1688 byl Beckovský vysvěcen na kněze a stal se správcem klášterní kuchyně. Toto zaměstnání bylo značně časově náročné, až se Rezek podivuje, „kterak Beckovský při zaměstnání tak praktickém nejen nezapomínal snah svých spisovatelských, ale naopak, máje subsistenci zjištěnou, tím horlivěji se zanáseti jal pracemi bohoslovnými i historickými.“⁷¹

V roce 1689 se Beckovský aktivně účastnil hašení rozsáhlého požáru, kterým bylo zasaženo Staré i Nové Město, kromě této události žil ale v té době poměrně klidný a nerušený život. Představený řádu křižovníků, Jiří Ignác Pospíchal, který se dobře znal s Pešinou i s Balbínem a vyzdvihoval český jazyk a minulost českého národa, prohloubil i v Beckovském ještě více

68 Vybraná literatura:

FERSTL, R.: Kronikář Beckovský. In: *Marginalia Historica. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha: Nadační fond První pražské pedagogické peruti 6, 2002, s. 39–50.

HANZAL, J.: J. F. Beckovský a jeho dílo. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách : sborník z konference Památníku národního písemnictví / [uspořádali a k vydání připravili Zuzana Pokorná a Martin Svatoš]*, Praha : Památník národního písemnictví 1992, s. 99–102.

REZEK, A.: Život Jana Františka Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. VII–XVIII.

REZEK, A.: Literární činnost Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. XVIII–XXV.

REZEK, A.: Poselkyně starých příběhů českých díl II. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. XXV–XXXII.

69 REZEK, A.: Život Jana Františka Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. VIII.

70 Tamtéž, s. IX.

71 Tamtéž, s. IX.

tyto vlastenecké myšlenky. Rezek se domnívá, že také „[v] té době asi utvrdilo se v něm hlouběji přesvědčení, že zapotřebí jest lidu našemu podávati v náboženských spisech příkladů dějepisných a že třeba psáti jazykem českým knihy historické,⁷² a to přestože Beckovský předpokládal, že přimět Čechy milovat svou řeč a minulost bude velice obtížná práce. K tomu Rezek dodává, že se Beckovský „obracel (...) proto ve zbožné úctě k svatým dědicům a patronům země české“⁷³ a „[t]ato důvěra ve vyšší bytosti byla pak Beckovskému stálou vůdkyní i posilou na celé cestě životem a při vší práci jeho.“⁷⁴

Ve svém studiu se zabýval nejen autory katolickými, ale i jiných vyznání. Opisoval také náhrobní nápisy a sháněl informace o ostatcích, mnohé zprávy mu také podávali jeho přátelé, které Rezek uvádí:⁷⁵ Jan Florian Hammerschmid, Jan a Matěj Tannerovi (od nich měl informace o Plzni), jezuita Matěj Vierius, František Fuk (radní písař v Německém Brodě) a mnozí další z měst v Čechách.

Nejdůležitějším zdrojem pro něj ovšem byla Hájkova Kronika česká, vyhovovala mu jazykem i stylem a svou rozsáhlostí, a i když „o chybnosti některých částí jejich přesvědčen byl, jest z mnohých věcí na jevě,⁷⁶ přesto litoval její nedostupnosti, jelikož zájem byl o ni stále veliký a lidé za výtisk platili značné sumy peněz.

Beckovský se proto rozhodl nahradit Hájkovu kroniku v době, kdy již byla těžko dostupná a velmi drahá. Definitivně bylo u něj rozhodnuto ve chvíli, kdy bylo oznámeno, že vyjde německý překlad této kroniky, jelikož Beckovský se pevně držel přesvědčení, že českému lidu jsou zapotřebí knihy české. Na samotné přípravě kroniky začal pracovat pravděpodobně v roce 1697.⁷⁷ Původním záměrem Beckovského bylo nové, přepracované a doplněné, české vydání Hájkovy kroniky. Ferstl říká, že „Beckovskému záleželo především na kvantitě podávaných informací“ a že „Poselkyně je kronikou, kterou stvořil kompilací. K Hájkovu dílu přivtělil historické skutečnosti, které Kronika česká neobsahovala a které doplnil z dalších autorů, před i po Hájkovi, domácích i cizích, katolických i protestantských.“⁷⁸ Není tedy

72 REZEK, A.: Život Jana Františka Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. XI.

73 Tamtéž, s. XI.

74 Tamtéž, s. XI.

75 REZEK, A.: Život Jana Františka Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. XII.

76 Tamtéž, s. XIII.

77 FERSTL, R.: Kronikář Beckovský. In: *Marginalia Historica. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha: Nadační fond První pražské pedagogické peruti 6, 2002, s. 44.

78 Tamtéž, s. 46.

pravdou stále ještě do jisté míry rozšířený názor, který s nesouhlasem zmiňuje Hanzal, totiž že Beckovského Poselkyně je „pouhý výtah z Hájkovy kroniky, jehož obsahová a literární hodnota není příliš vysoká.“⁷⁹ Ten také stručně vyjmenovává jejich odlišnosti, totiž že „Beckovský je mnohem věcnější, střízlivější ve výrazech a vypouští některé Hájkem vybájené příhody a události a má četné doplňky. Také stavba díla je jiná; zatímco Hájek se striktně drží kronikářské, chronologické metody, Beckovský vytváří širší věcné oddíly, které jsou sice uvnitř též podávány v časové posloupnosti, avšak nechybějí tu věcné souvislosti a přesahy.“⁸⁰ A toto rozšíření původního Hájkova díla obohatilo nejen přepracovanou, doplněnou knihu samotnou, protože Beckovský, stržen bádáním, se nakonec rozhodl stát se i Hájkovým pokračovatelem, o čemž svědčí druhý díl Poselkyně.⁸¹

Práce na kronice byla značně časově náročná a Beckovský měl to štěstí, že byl roku 1699 jmenován správcem nového špitálu křižovnického řádu, zasvěceného sv. Anežce. Tato funkce mu umožnila lepší podmínky ke studiu a psaní. Po vydání prvního dílu Poselkyně, který tak jako kronika Hájkova začíná příchodem předků do Čech, končí ale o rok dříve, tedy roku 1526, Beckovský pilně pracoval na dílu druhém, ale nesouvisle. Stále sbíral nové materiály a zpracovával je, měl ale na starosti také jiné práce, mimo jiné maloval (vymaloval kapli v klášteře u sv. Františka), zajímal se o botaniku – sbíral a sušil květiny, ze kterých uspořádal herbář – stále také rád cestoval a stýkal se s mnohými lidmi. Hned roku 1700 se vydal na cestu po Čechách, Moravě i Uhrách, prohlížel památky, opisoval náhrobní nápisy. V Budíně se setkal „s křižovníkem Josefem, rodilým Španělem, který s křesťany z otroctví tureckého vykoupnými cestoval k Vídni. Tato okolnost způsobila, že Beckovský pilněji se osudy zajatých křesťanův obíral a zvláště tomu dopomocen byl, aby Čechové z otroctví vykupování byli.“⁸² Na podzim se pak se všemi zápisky, které během cest pořídil, vrátil zpět do Prahy do špitálu u sv. Anežky.

Z dalších let mnoho zpráv nemáme, mnoho času pravděpodobně trávil tříděním materiálu do Poselkyně a jejím sepisováním, stejně tak jako psaním dalších prací, kterých Beckovský za celý svůj život dle Rezka sepsal asi 40,⁸³ a to náboženských a dějepisných. Dělení právě na

79 HANZAL, J.: J. F. Beckovský a jeho dílo. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách : sborník z konference Památníku národního písemnictví / [uspořádali a k vydání připravili Zuzana Pokorná a Martin Svatoš]*, Praha : Památník národního písemnictví 1992, s. 99.

80 Tamtéž, s. 100.

81 Ten zůstal již pouze v rukopise a třetí díl, který Beckovský též plánoval, nevznikl vůbec.

82 REZEK, A.: Život Jana Františka Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526-1715). Sv. 3., (L. 1625-1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880, s. XV.

83 Z vydaných Rezek udává tato (většina názvů zkrácena): *Korunka pěti ran Krista Pána* (1691) (nedochované).

náboženská a dějepisná podle něj ale není dobře možné, jelikož se v těchto dílech běžně prolíná obojí. S přibývajícímí léty pak ustávaly jeho cesty, když byl již sužován pakostnicí a delší chůze mu začala působit problémy. Ve své činnosti ovšem neustával až do sklonku roku 1725, kdy byl zasažen mrtvicí a zemřel po jisté době, kdy jeho tělo stále odolávalo, 26. prosince ve špitále u sv. Anežky, odkud bylo jeho tělo přeneseno do špitálu u sv. Františka a 27. prosince zde byl pohřben ve společné hrobce.

3.2.2. Jazyk a grafika Beckovského doby

Ve srovnání s dobou Hájkovou za života Beckovského již bylo k dispozici více gramatik a příruček, a ač si stále žádná nedělala právo na kodifikaci, pouze na usměrnění podle názoru jejich autorů, vliv na tehdejší úzus v různé míře jistě měly. Vliv měla ale i díla samotná, a to také z hlediska grafického záznamu. Kučera se zmiňuje, že „[p]řelom představuje období kolem roku 1600, kdy je již vysoce konsolidován bratrský pravopis a z úzu většiny tiskařů – především vlivem Kralické bible a pečlivých Veleslavínových tisků – ustupuje řada starších spřežek (cž, ij, rž aj.).“⁸⁴ Musíme zde zmiňovat, že se jedná právě o tiskaře, neboť ručně psaná

Apoštol Páně svatý Judas Thadeáš, věrný při Bohu náš zástupce (1693), K01027.

Studnice vod živých (1694), K01045.

Krve nevinné žízniví vlci Dioklecián a Maximián (1697), K01047.

Die betrübte und nach ihrem Geliebten seufzende Turteltaube oder bussfertige christliche Seele (1700 a do roku 1721 ve čtyřech vydáních).

Milá choť nebeského miláčka, blahosl. Anežka panna, Přemysla II. (jenž také Ottogarem I jmenuje), krále českého třetího, dceruška třetí vyobrazená (1701), K01036.

Labrarum triumphale. Vítězná korouhev spasitele světa (datum vydání neznámé, aprobace udělena r. 1704), K01041.

Palma milosti, palma šťastnosti, svatý Jan Matenský, svatý Felix Valezský (1706), K01042.

Trojice nejsvětějších (1706), K01046.

Katolické živobyті nepohnutelný základ, dělí na 3 díly: *Víra* (1707), *Naděje* (1707) a *Láska* (1708), K01049.

Víta, mors, cultus divi Joannis Nepomuceni (1708, téhož roku vyšlo i české a německé vydání, r. 1721 druhé vydání).

Vestigum ecclesiae Metropolitanae Pragensis.

Sanctae, divi martyris Viti in Prageno s. Wenczeslai monte, metropolitanae ecclesiae, caeco Vulcani furore die secunda Junii anno 1541. bustuatae vestigium (1721).

Cesta milosti, cesta k šťastnosti, k šťastné věčnosti (1724), K01031.

Christoslaus (1725).

Dále Rezek ve své předmluvě k Poselkyni vyjmenovává spisy, s nimiž se nesetkal jinde než v křížovnickém mortuale (které udává pouze 21 spisů) a poté i rukopisy nalezené v Beckovského pozůstalosti, a to v různých stupních připravenosti k vydání. V elektronickém knihopise na <http://www.knihopis.org/>, provozovaným Filozofickým ústavem Akademie věd ČR - Kabinetem pro klasická studia, se pak můžeme setkat ještě s několika dalšími díly, například:

Život svatě Hedviky (1695), K01050.

Truchlivá Hrdlička Po Straceným Miláčku svým bolestně toužící (1703), K01033.

Cesta Bezpečnosti k Maticče Milosti (1705), K01028.

Druhý Sloup Nepohnutelného Základu Katolického Živobyті (1707), K01049a.

Když mysl nemocná, jistá pomoc mocná (1707), K01039.

Třetí Sloup Nepohnutelného Základu Katolického Živobyті (1708), K01049b.

Truchlivá Hrdlička Po straceným Miláčku svým bolestně toužící (1713), K01034.

Když Mysl Nemocná Jistá Pomoc Mocná (1718), K01040.

84 KUČERA, K.: Vývoj účinnosti a složitosti českého pravopisu od konce 13. do konce 20. století. In: *Slovo a*

čeština byla v té době stále velmi rozkolísaná – u ručně psaných děl nebylo třeba myslet na nedostatek požadovaných liter a také se tato díla nešířila mezi tak velký počet lidí, aby byl nutně potřeba jednotný úzus k větší srozumitelnosti.

V této době také již proběhly všechny hláskové změny a čeština se tedy mnohem více podobala té dnešní. V kapitole *Jazyk Hájkovy doby* jsem již ve stručnosti shrnula, jak tento vývoj proběhl a co bylo jeho výsledkem – to je pak podoba jazyka, se kterou se setkáváme v Beckovského době, a jedná se tedy o podobu ustálenější oproti jazyku Hájkovy doby.

Z gramatik této doby, ale i z dob předchozích, můžeme uvést *Gramatiku českou Jana Blahoslava*⁸⁵ (1571), která vznikala postupně jako komentovaný přepis náměšťské mluvnice k využití u překladu Nového zákona, který se později v upravené podobě stal součástí Bible kralické; nedlouho poté, roku 1577 vyšel nevelký spis Matouše Benešovského s názvem *Grammatica bohemica*. Třetího vydání se pak roku 1588 dočkala mluvnice náměšťská, to se drželo co nejvěrněji vydání prvního.⁸⁶ Dále vyšla mluvnice Vavřince Nudožerského (1603), poté opět náměšťská mluvnice (1643). Mluvnice jezuitů Jana Drachovského vyšla roku 1660 a roku 1667 následovala gramatika Jiřího Konstance *Lima linguae Bohemicae*, taktéž jezuitů. Rok nato (1668) spatřil světlo světa *Žáček*⁸⁷ Matěje Václava Štajera, který rovněž patřil k jezuitům a s Konstancem i spolupracoval na stejných překladech. Roku 1672 pak vydává Václav Jan Rosa svou *Čechořečnost*. Gramatik tedy vznikla již před vydáním Poselkyně již celá řada (v době vydání Hájkovy kroniky existovalo pouze první vydání náměšťské mluvnice) a ty pak měly na díla jistý vliv. Jak říká Porák, již „[n]a začátku 2. pol. 16. století se tiskařský úzus, který se ustálil za pomoci gramatiků, stal závaznou normou.“⁸⁸

Takže nejen jazyk samotný, ale také tiskařský úzus se od dob Hájkovy kroniky ustálil. Přesněji řečeno ustálil se kolem poloviny 16. století, tedy nedlouho poté, co byla Hájkova kronika vydána (1541), a samotná již musela být postupným ustalováním ovlivněna více, než kdyby byla vydána například o 50 let dříve. Beckovského doba by tedy měla mít v tomto ohledu již poměrně jasno a tedy i Beckovský samotný, otázkou však je, zda se při opisování

slovesnost, ročník 59, č. 3, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 1998 s. 183.

85 Tiskem vydána až roku 1857.

86 KOUPIL, O.: *Grammatykáři*, Praha: Karolinum 2007, s. 138.

87 Celým názvem *Wýborně dobrý Způsob Jak se má dobře po Česku pfáti / neb tisknauti. Wytažený z Cžeské Biblj / která na několik Djlů rozdělěna / a weyklady po kragich položenými wyfwětlena bywšfi / mezy Nekatolickými gesti u weliké wážnofti. Ale pro kacýřské bludy od Katoliků ani čjfti / ani chowati se nemá. Nic méně poněwadž (: podlé wšfech zdánj:) nad giné Cžeské Knihy wlastněgi / pěkněgi / a pilněgi wytiffiěna byla / Způsob gegjho Pjřma nemůže se než nad mjru chwáliti / a ten tuto se wykládá / a hoden gesti / aby wšfickni školnj Mjřtrowé poručili šwým Učedlnjkům gey mji / bedliwě čjfti / a podlé něho pfáti se učiti.*, K15948.

88 PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 158.

nedopustil odchylek od tohoto úzu, ovlivněn Hájkem. Co se týče toho, jak výsledný tiskařský úzus vypadal, zmiňuji to již v kapitole o jazyce Hájkově.

4. Metodika

Cílem této práce je z jazykového hlediska porovnat Hájkovu Kroniku českou a Beckovského Poselkyni na základě shodných či převážně se shodujících pasáží v těchto dvou obsáhlých textech. Tyto pasáže jsem vybírala formou sond, jelikož analýza celých těchto děl by jednak přesáhla možnosti bakalářské práce a jednak by byla problematická z metodologického hlediska (by bylo zapotřebí určit si, které texty jsou si dostatečně podobné, aby mohly být považovány pro potřeby takovéto práce za „shodné“).

Vycházela jsem z fotokopii vybraných pasáží z exemplářů Hájkovy kroniky (sign. AO II 23) a Poselkyně starých příběhů českých (sign. AO II 10) dostupných ve Strahovské knihovně a z transliterovaného textu Hájkovy kroniky přiloženého k Linkově edici,⁸⁹ která vychází z téhož strahovského exempláře, tedy AO II 23.

Tyto sondy jsou 4 a ne zcela stejně dlouhé. V Hájkově verzi (u Beckovského by pak rozdíl v délce měl být minimální) má první sonda 3856 slov, druhá 2865, třetí 4706 a čtvrtá 2623 slov. První sonda (léta 712–722) se u obou autorů liší zejména tím, že Beckovský doplňuje pasáže navíc nebo naopak části z Hájka vynechává, aniž by výrazněji měnil zbytek textu. Tyto neshodné pasáže pak jsou pak proto poměrně snadné k nalezení a jejich vynechání a vůbec můžeme v první sondě najít největší míru shodnosti. Pro představu, z jejího textu bylo třeba v Hájkově případě pro větší shodnost s Beckovským vymazat přibližně 2,6 % textu, u Beckovského bylo nutno vymazat asi 4,8 %. Druhá sonda (986–1000) se liší i delšími pasážemi, včetně několika kapitol (tedy několika let), a i u přijatelných pasáží jsou formulace často volnější, stále však u Beckovského rozeznatelné jako přepsané od Hájka. Podobně pak i sonda třetí (1040–1060) – velké pasáže se vůbec neshodují a občas je těžké rozhodnout, zda daný text je již podobný natolik, aby byl pro náš výzkum vhodný, některé části textu pak po malých úsecích přecházejí od zcela opsaného textu k textu naprosto přeformulovaného či i obsahově odlišného. Čtvrtá sonda se opět shoduje o něco více, a to také proto, že na rozdíl od předchozích sond se jedná o vzdálenější pasáže (léta 1201, 1202, 1204, 1205, 1302–1305 a 1309). Tento výběr byl nutný, abychom získali sondu délkově se alespoň blížící sondám ostatním, což by vzhledem ke značným rozdílům v pozdějších částech Poselkyně byl úkol dosti těžký, ne-li nemožný, pokud bychom hledali v kapitolách na sebe navazujících.

Jak bylo již v úvodu zmíněno, z důvodu použití dalších pramenů v průběhu psaní Poselkyně se Beckovský od svého primárního zdroje postupně stále více oddaluje, to je také důvod, proč

89 HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013.

vybrané pasáže nepocházejí příliš z pozdějších částí kronik (pouze čtvrtá sonda, viz výše). Mohli bychom se samozřejmě zabývat jazyky Hájka a Beckovského jako takovými, ale obsáhlost takového výzkumu by zdaleka přesahovala délku bakalářské práce. Proto se budeme zajímat pouze o to, jak se jazyk Beckovského liší tam, kde se text téměř či zcela shoduje, tedy tam, kde by Beckovský teoreticky mohl předlohu pouze bezmyšlenkovitě opisovat, aniž by bral v úvahu svůj vlastní idiolekt či jazyk své doby vůbec a zda či do jaké míry toto opravdu dělá. Jazyk Beckovského doby se samozřejmě odlišuje od jazyku Hájka, jež svou kroniku psal zhruba o 150 let dříve, a to v době, kdy stále ještě probíhaly hláskové změny, jazyk byl nejednotnější a knihtisk byl relativně v počátcích, přesto se ale Hájkova kronika mohla na Poselkyni podepsat více, než jen obsahově.

Za přípustné pro výzkum jsem pak přijala i pasáže, které, ač jsou téměř shodné, liší se u Beckovského například vynecháním věty či dvou nebo mohou být věty naopak doplněny (často z důvodu osvětlení skutečností v Beckovského době málo známých, neboť se fakta od Hájkovy doby změnila, například došlo k zániku vesnice), tyto doplněné věty pak bývají od okolního textu často odděleny spaciemi. Vyskytl-li se však navíc například celý samostatný odstavec, ten jsem pak již do výzkumu nezahrnovala.

Uvedu zde několik příkladů, jak se text liší v těch případech, kdy už jsem ho za vhodný nepovažovala. Například pokud byl obsah stejný, ale parafrázován, tak jsem ho do vhodných úryvků nezahrnovala (i když mohlo být stejné sousloví tady či tam), protože si takový text Beckovský v tomto případě tvořil podle sebe či možná podle ještě jiného zdroje. V podstatě řečeno, pouze nepřepisoval. Nejednou je takovým případem citace přímé řeči v Hájkově kronice, kterou se Beckovský rozhodl zkrátit, někdy i na pouhou krátkou větu, je zde tedy zřejmé, že se mohl řídit snáz územ své doby, méně naváděn původním textem – právě co nejvěrnější opisování pasáží by měla být pro nás ideální situace, kdy by se Beckovský mohl nechat ovlivnit starším územ.

Nyní k výše zmíněným textům, které, ač obsahově v podstatě shodné, nejsou pro tuto práci vhodné kvůli způsobu, jakým Beckovský Hájkův text parafrázoval. Zde máme příklad Hájkova původního textu:

¶ *Toho Roku hned brzo potom/ tyž Cyfarz mage zprawu/ od niekterych nabož=|niegffych Křeftianuow/ žeby nieyaky Muž/ a Biskup Swaty gmenem Woytiech/ gěž | byl z narodu Czeškeho/ a ten když flowo Božij kazal w Prufych/ byl od Pruffanuow | nedawno zamordowan:*

A tohoto Leta/ že gest Tielo geho Swate/ w Gneznen=|fkem Koštele/ poctiwie pochowano/ a tu že se mnozy diegij diwowe: Y zdwihl se s |fwym Dworem a tam se obratil.⁹⁰

A takto tuto pasáž nacházíme v Beckovském:

Cýfař Otto III. Muž Pobožný a Sprawedliwý mage toho dokonalau Spráwu/ že Wogtěch Biskup Muž Swatý od Pruffanůw byl za=mordován/a Tělo geho že w Gněždněnským Koštele počestně odpočjwá/ též mnohé Djwy při něm se děgj/ gel do Gněždna s fwým celým Dworem.⁹¹

Tyto dva texty, ač ne zcela shodné a vůbec se lišící více než pouhými pár slovy, uvádím jako příklad toho, co jsem již za dostatečnou podobnost považovala. Shodné pasáže zde jsou totiž skutečně viditelné a přes jisté rozdílnosti se zdá být Beckovského text skutečně opsaný od Hájka. Hájkův text:

¶ *Welmi weliky nedostatek na Obilij byl w Czeske Zemi/ tak že nebylo co na polich | žyti/ a lidu nad obyčeg mnoho bylo/ y přiffel ztoho weliky hlad že třetina lidu obecného | hladem zemřela⁹²*

A Beckovského text:

Welký Nedostatek Obilij byl w Zemi Czeské/z něhož possel ta=kowý Hlad/že třetjna Obecného Lidu Hladem zemřela.⁹³

Ač nejsou texty shodné, ten Beckovského v sobě obsahuje s poměrně drobnými změnami (například změna slovosledu *Czeske Zemi* a *Zemi Czeské*) pouze to, co můžeme najít i u Hájkova, pouze Beckovský krátkou část vynechává. Podstatné je ale to, že to, co Beckovský přebírá, přebírá téměř doslova od Hájka. U delších textů pak, i když Beckovský přidává něco málo i odjinud (ať už z jiného zdroje či prostě z vlastních znalostí), mi záleží především na tom, aby naprostá většina textu byla Hájkova. Pokud je tento Beckovského dodatek celá věta, spíše se mu vyhýbám. Pokud se Beckovský v textu shoduje, ale část náhle parafrázuje, záleží již na konkrétní situaci, zda i tuto část do přijatelných pasáží přijmu, či ne, především pak shoduje-li se lexikálně.

Vrátíme-li se zpět ke zmínce o knihtisku, musíme si být vědomi toho, že původní autograf autorů se od tištěné podoby jejich děl může značně odlišovat, a to zejména v hláskoslovné

90 LINKA, J.: H-Transliterace-celek.pdf. Soubor na CD přiložený k: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 297.

91 BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhův českých*, Praha: Jan Karel Jeřábek 1700, s. 209.

92 LINKA, J.: H-Transliterace-celek.pdf. Soubor na CD přiložený k: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 329.

93 BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhův českých*, Praha: Jan Karel Jeřábek 1700, s. 235.

rovině, kterou se v této práci budu zabývat především. Beckovský ale s Hájkovým autografem nejspíše vůbec nepřišel do styku (vezmeme-li v úvahu, že i tištěná Hájkova kronika byla v jeho době těžko dostupná a drahá) a ten tedy nemohl mít na Poselkyni žádný vliv.

Beckovského autograf, který by nás z tohoto hlediska mohl zajímat mnohem více – nemůžeme si být přece jen vědomi všech změn, které tiskař při výrobě knižní verze Poselkyně způsobil, ač již záměrně či nezáměrně – by ale nebyl tak snadno k dosažení, dochoval-li se vůbec,⁹⁴ a tak je tato práce v podstatě zaměřena na porovnání jazyků dob těchto dvou kronik v podání nejen jejich autorů, ale i tiskařů a všech tiskařských pomocníků, kteří mohli do tvorby těchto textů jakkoli zasáhnout. Jedná se tedy o porovnání výsledných děl samotných a jak mohl být takřka shodný text ovlivněn, byl-li vydán po 150 letech znovu.

Další možným výzkumem, kterým se pro přílišnou náročnost v této práci nezabývám, by bylo porovnání více výtisků Hájkovy kroniky mezi sebou, stejně tak porovnání několika výtisků Poselkyně, abychom si ověřili jejich shodnost, respektive rozdílnost. Ač by se takováto snaha mohla zdát zbytečná, Linka uvádí, že „[t]iskové varianty (...) existují, není vyloučeno, že příčinou jejich vzniku je přetisk či dotisk některých tiskařských archů po požáru Malé Strany v červnu roku 1541, který se nevyhnul ani Vápenici, kde byla kronika tištěna a nsvázaný náklad uskladněn“⁹⁵ a sám udává několik příkladů. Tyto varianty se ale liší pouze v drobnostech (například chybějící erb) a ne primárně z jazykového hlediska, což by tedy pro tuto práci nebylo příliš přínosné.

Zaměřuji se tedy pouze na několik sond, skládajících se z víceméně shodných pasáží obou kronik. Ale i v těchto sondách by bylo příliš mnoho materiálu k výzkumu, nezabývám se tedy ani všemi jazykovými rovinami, a dokonce ani všemi jevy vyskytujícími se v jedné rovině. Na to, kterými jevy konkrétně se budu zabývat, zčásti odpovídají oddíly teoretické části, pojednávající o jazyce doby Hájkovy a jazyce doby Beckovského. Rozdíly v těchto svou podobách češtiny jsou pak základem k tomu, kde jazykové rozdíly mezi dvěma zkoumanými kronikami očekávám, a zda se tyto předpovědi vyplní.

Po prostudování současných příruček, zabývajících se oběma dobami (především Porákova *Humanistická čeština*, Cuřinův *Vývoj spisovné češtiny*,⁹⁶ a *Historický vývoj češtiny* od Lamprechta, Šlosara a Bauera⁹⁷) jsem vybrala jazykové jevy, které se v těchto dobách liší a o

94 O tom se mi nepodařilo získat věrohodnou informaci.

95 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1396.

96 CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985.

97 LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*,

kterých by se tedy dalo předpokládat, že se budou lišit i v obou kronikách, pokud se autoři řídili jazykem své doby. To se pak týká především Beckovského, který se mohl snadno nechat zlákat opisováním své nejdůležitější předlohy a zanést tak do svého díla prvky, které se v jeho době již nepoužívaly. Zároveň jsme ale i nahlédla, zda se vybrané jazykové jevy zdají být relevantní k předběžnému porovnání malých částí shodných pasáží kronik, které jsem provedla ještě před prostudováním těchto mluvnic. Při tom jsem si všimla nejednoho rozdílu v používání velkých písmen, která, ač se o nich tyto mluvnice nezmiňují, jsem se rozhodla pro tyto odlišnosti taktéž do zkoumaných prvků zahrnout, přestože rozsah této práce mi nedovolí příliš se zabývat důvody, kvůli kterým autoři velké či malé písmeno na daném místě použili. Linka mluví o „poměrně volné[m] nakládání s velkými písmeny, která se u Hájka užívají většinou u substantiv, ale jen někdy jde o substantiva pro výpověď klíčová, navíc velkými písmeny začínají i jiné slovní druhy.“⁹⁸ Důvod, proč se tímto jevem diachronní mluvnice příliš nezabývají, by pak mohl být ten, že „[u]žívání dvou sad písem, majuskulních a minuskulních, je výhradně záležitostí psaného jazyka a nemá obdobu v jazyce mluveném“ a proto se „ocitalo na okraji zájmu českých lingvistů, kteří navíc vesměs vycházeli z předpokladu primárnosti mluveného jazyka ve vztahu k psanému.“⁹⁹

Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977.

98 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1427.

99 FIDLEROVÁ, A. A., DITTMAN, R., VLADIMÍROVÁ, V. S.: Užívání velkých písmen v českých tištěných Bibliích raného novověku. In: *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu*, Brno: Host 2010.

5. Výsledky

5.1. Zkoumané jazykové a grafické jevy

Jak již bylo výše zmíněno, zaměřila jsem se především na jevy z nižších jazykových rovin, a to na jevy hláskové. Konkrétně hláskovou změnu *uo > ů* a které jiné znaky nacházíme u Hájka na pozicích, kde je u Beckovského používáno *ů*: V Hájkovi se na takových místech vyskytuje nejen *uo*, ale též v Hájkově době již existující *ů* (Beckovský ho v těchto případech tedy pouze opsal) či znak s neznačenou kvantitou, tedy *u*. Kromě toho jsem se zaměřila i na ostatní samohlásky, a to na značení jejich kvantity, které se u Hájka ale ukázalo málo frekventované, jak uvidíme později.

Kromě hláskových změn či značení a neznačení kvantity (mohlo se jednat i o rozdílnou kvantitu oproti dnešku, důležitá pro nás je však pouze odlišnost mezi dvěma zkoumanými texty, ne jejich vztah k dnešní češtině) se ale tisky kronik lišily i odlišným tiskařským grafickým územ, který nebyl za Hájka ještě zcela ustálen a jehož případné přejímání Beckovským by nám tedy mělo prozradit, zda se Beckovský držel pouhého opisování či zda se přizpůsobil úzu své doby (respektive zda se úzu své doby drželi tiskaři pracující s Beckovského dílem, pokud se Beckovský držel úzu Hájkovy doby – to samozřejmě bez Beckovského rukopisu nezjistíme, pokud ovšem starší úzus do Poselkyně pronikl, jedná se pravděpodobně o jev, který přenesl Beckovský z Hájkovy kroniky, spíše než že by se tiskaři sami vraceli k úzu, který pro ně byl již 150 let starý). Vybrala jsem tedy i několik jevů grafických.

První z nich je psaní hlásky *í* jako *ij* u Hájka, které by u Beckovského již mělo být značeno jako *j*.

Od původního záměru zaměřit se i na psaní *y* po *c*, *z*, *s* jsem upustila poté, co jsem u Hájka našla důsledné dodržování psaní *y* – jedinou výjimkou pak bylo cizí vlastní jméno (Inocencius). Stejně tak v Hájkovi občasně používaná spřežka *cz* pro označení hlásky *c* (například *otecz*) byla velice málo frekventovaná a samozřejmě tedy i používána nedůsledně (například *flyffijcze*, ale *prawijce*). A byla-li již v té době kritizována (náměšťská mluvnice ji zavrhuje, viz kapitolu *Jazyk a grafika Hájkovy doby*), nepřekvapí nás, že Beckovský ji ze svého textu již odstranil.

Co se týče hláskové roviny, podobně jako záměr předchozí (tedy nedostatek výskytů) dopadl i záměr sledovat protetické *v*, pro což jsem se původně rozhodla, jelikož Porák píše, že „tento

jev se šířil zejm. v 15. století a ustupoval ve 2. pol. 16. století¹⁰⁰ Když jsem ho ovšem u Hájka ve všech čtyřech sondách celkově našla jen celkem asi pětkrát, nepovažovala jsem za přínosné pokoušet se ho najít v Beckovském, kde by se již podle výše zmíněné citace nemělo snad téměř vůbec vyskytovat.

Dále jsem do výzkumu zahrnula již dříve zmiňované poměrně volné zacházení s velkými písmeny, pro které jsem se rozhodla na základě nahlédnutí do kronik samotných, spíše než do příruček (které se o této problematice příliš nezmiňují). Kromě množství jejich výskytů mě také zajímalo, kterých slovních druhů se toto týkalo.

Ze stejného důvodu, tedy z nahlédnutí do textů a jejich zběžného porovnání, jsem se rozhodla všimnout si též problematiky rozdílů v kladení slovních předělů. Tento jev, vyskytující se především u předložek, ale i u jiných slovních druhů (které vyjmenovávám, včetně jejich početního výskytu), není příliš častý, ale dostatečně na to, abychom si mohli všimnout, že se z větší části vyskytuje za specifických podmínek (u slov bez vlastního přízvuku či u spojek, které se původně skládaly z více slov samostatných).

Z vyšších rovin pak vybírám problematiku přechodníků a frekvence jejich výskytu, včetně toho, jedná-li se o přítomné či minulé a jak Beckovský zachází s těmi, které ve svém textu používá Hájek, stejně jako v jakém množství je tvoří Beckovský samotný na místech, kde je Hájek nemá.

Dále si všímám antepozice a postpozice přívlastku shodného, vzhledem k odlišnosti textů (která často zahrnuje právě změnu slovosledu) jsem však pro tento výzkum vybrala jen dvě části ze dvou sond, tedy úseky, u kterých byla shodnost skutečně velká, i tam ale narážíme na problémy, jak uvidíme ve výsledcích.

Jak už tedy bylo řečeno, vybírání konkrétních úseků pro sondy bylo často komplikované. Texty obou kronik se v některých případech, ač jinak obsahově shodné, lišily pouze jedním slovem či dvěma. Toto odlišení se může pohybovat na škále od pouhého deminutivního tvaru, který prakticky nemění význam, až po výraz naprosto odlišný lexikálně i sémanticky. Co se této oblasti týče, muselo z mého původního záměru porovnat texty i z tohoto hlediska sejít ve chvíli, kdy se ukázalo, že texty v zásadě se shodující nejsou zdaleka tak časté, jak jsme původně předpokládala. A to platí i při rozhodnutí používat pouze první dvě sondy, kde je míra shodnosti největší (pro výzkum přívlastků nakonec používám úsek ze sondy první a úsek ze sondy čtvrté – ač složit z různých částí čtvrtou sondu bylo náročnější, tento vybraný úsek z

100 PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 120.

jejího obsahu je na to, že se nachází v pozdější části díla, poměrně dost shodný). V pasážích pozdějších se již občas text liší tak, že by tento výzkum byl zcela nesmyslný, že by se z lexikálního hlediska jednalo spíše o porovnávání dvou odlišných textů s některými shodnými slovními spojeními a na stejné téma. I nejshodnější pasáže přinášely ale problémy. Musela bych se rozhodovat mezi vynecháním věty či jen části věty, rozhodovat, kolik shodných slov pohromadě již stojí za to, aby byl text uznán za hodný tohoto porovnání.

Z podobného důvodu jsem také zavrhla porovnávání syntaxe obou textů, nejednou jsem totiž skutečně musela useknout větu v půli, pokud se Beckovský v tomto bodě ostře odklonil od Hájkovy textu. To způsobovalo problémy již u výše zmíněných přechodníků, kdy mohlo dojít k tomu, že Beckovský nepoužil přechodník tam, kde Hájek, z důvodu, že již použil ve větě přechodník jiný, ale v části, která se od Hájka odlišovala, a nebyla tedy v těchto sondách použita. Poměrně častým jevem je pak také zpřeházení slovosledu a nahrazování slov synonymy. Tyto problémy mají za následek, že většina jevů, kterými se v této práci zabývám, tedy nevyžaduje doslovné či téměř doslovné opisy, jinak by se místo vybírání víceméně shodných textů jednalo spíše o kličkování mezi ne příliš podobnými či zcela odlišnými pasážemi (dlouhé jako věta či jen slovní spojení či jiné slovo), které se vyskytují i v textech nejvíce shodných.

5.2. Grafické změny

5.2.1. Značení *i* pomocí *ij/j*

Tento výzkum se ukázal být velice jednoznačným. Předpokladem bylo, že Hájek bude, jak bylo na jeho dobu obvyklé, značit *i* pomocí *ij*,¹⁰¹ zatímco Beckovský by již ve své době měl používat pouze *j*,¹⁰² nebude-li kopírovat Hájka do písmena přesně. Výsledek pak dopadl zcela podle očekávání: Hájek ve zkoumaných sondách ani jednou nevyužil pro značení dlouhého *i* pouhého grafému *j*, zatímco Beckovský se důsledně držel pouze grafému *j*, nikdy *ij*. To se může zdát zajímavé zejména z důvodu, že v Hájkově době a především v době vytištění Kroniky české se používání *j* již značně šířilo (viz Jazyk a grafika Hájkovy doby), a přesto ho on – či spíše tiskaři pracující s jeho rukopisem – důsledně opomíjejí ve prospěch verze složené ze dvou grafémů. Je ovšem třeba dodat, že ač je toto tvrzení pravdivé pro sondy, se kterými pracuji, Linka¹⁰³ uvádí, že Hájek řídce *j* skutečně používá, je to tedy zjevně jev natolik ojedinělý, že jsem s ním v sondách nepřišla do styku.

Samozřejmě, ať již Beckovský značil dlouhé *i* ve svém autografu jakkoli, můžeme poměrně snadno předpokládat, že toto je změna, na kterou měli v tisku mnohem větší vliv tiskaři, kteří se drželi svého úzu a nehledě na Beckovského autograf preferovali způsob tisku, na který byli zvyklí. Novější způsob grafického zapisování *i* byl navíc úspornější, vzhledem k velkému počtu jeho výskytů. Z tohoto důvodu je také dost možné, že i Beckovský sám v autografu preferoval tuto časově i prostorově úspornější verzi zápisu.

V tabulce pak počty *ij/j* jejich výskytů vypadají takto:

	Hájek		Beckovský	
	<i>ij</i>	<i>j</i>	<i>ij</i>	<i>j</i>
Sonda 1	236	0	0	332
Sonda 2	225	0	0	281
Sonda 3	304	0	0	416
Sonda 4	148	0	0	259

Kromě přesně vymezeného rozdělení zápisu u obou kronik si můžeme všimnout i rozdílného počtu výskytů v sondách, které by si měly vzájemně odpovídat. Toto může mít hned několik

101 PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 49–50.

102 Tamtéž, s. 54.

103 LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013, s. 1399.

důvodů: Nedůslednost značení délky (především v Hájkově případě, všimněme si, že ve všech čtyřech sondách je to Beckovského kronika, která obsahuje vyšší počet skutečně používaných znaků), značení *í* v Hájkovi pomocí jiného grafického znaku (Porák uvádí možnosti „*í*, *ij*, *j*, *ie*, *ije*, *ijé*, *ii*, *ojed.* \check{e} “¹⁰⁴), v Hájkově době stále probíhající změna *ie*>*í* či již výše zmíněné odlišnosti v textech samotných, které mohly způsobovat nemalé výkyvy.

5.2.2. Značení kvantity

Na předchozí informaci můžeme tedy velice snadno navázat tím, jak se obě kroniky lišily ve značení kvantity u všech samohlásek, ne jen u dlouhého *í*. Texty Hájkovy doby, jak již bylo zmíněno, délky příliš důsledně značené nemají, v Hájkově kronice je pak tento jev velmi patrný, jak dokazuje následující tabulka:

	Hájek				Beckovský			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
á	149	105	72	91	318	198	272	241
aa	1	0	0	0	0	0	0	0
é	146	155	97	84	225	204	303	181
ee	1	0	0	2	0	0	0	0
ij/j	236	225	304	148	332	281	416	259
ó	0	0	0	0	0	0	0	0
ú	9	14	14	23	0	0	0	0
ů	43	6	4	1	54	46	73	41
ý	26	20	11	6	187	147	241	132

Hájek (či sazeč) délky značí v poměru k Beckovskému dosti málo, jedinou výjimkou je dlouhé *í*, značené spřežkou *ij*, ale i tam je jejich množství oproti novější kronice zjevně nižší. Znaky *á*, *é*, *ý* a *ů* jsou porůznu se vyskytující, s větší pravidelností je můžeme najít například ve slovech *král*, *pán* či *klášter*, případně pak v koncovkách tvrdých přídavných jmen, ale i zde se jen těžko může jednat o pravidlo. Ve třetí sondě, která je delší než ostatní (zatímco čtvrtá je mírně kratší než první a druhá) si můžeme povšimnout značného úbytku *á*, *é* a *ý*, můžeme se domnívat, že se zde jedná o rozhodnutí sazeče, který měl danou pasáž na starost. I ve čtvrté sondě je oproti první dvěma jistý úbytek, ale vzhledem k její délce ne tak značný.

Frekvenci výskytu *á*, *é* a *í* si můžeme lépe představit v poměru k množství znaků v sondách, a to kolik se jich vyskytuje na každých 1000 znaků (bez mezer):

¹⁰⁴ PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983, s. 53.

	Hájek				Beckovský			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
á	7,7	7,1	3,1	6,9	16,5	13,4	11,6	18,4
é	7,6	10,5	4,2	6,4	11,6	13,8	13,0	13,8
ý	1,3	1,4	0,5	0,5	9,7	10,0	10,3	10,1

Tato tabulka nám tedy velmi jasně ukazuje prudký pokles výskytu kvantity ve třetí sondě, a to zejména u Hájka, u Beckovského ale v případě *á* vidíme také mírný úbytek – a pak naopak silný nárůst *á* v Beckovského sondě čtvrté. Nejvyšší nárůst frekvence kvantity v Beckovském v porovnání s Hájkem pak zaznamenáváme u *y*, u kterého je také zajímavé, že v Beckovského sondách vykazuje velmi podobnou míru koncentrace, a to i přes rozkolísanost v jeho výskytu u Hájka (nicméně u Hájka se jedná v každém případě oproti Beckovskému o výskyt velmi nízký). Tento jev se u ostatních znaků ani v jedné z kronik již neopakuje, panuje zde značná rozkolísanost a shodu nalezneme pouze v tom, že v Beckovském je ve všech sondách výskyt o mnoho vyšší: u *á* více než 2,4krát a u *é* přes 1,8krát, u *ý* pak dokonce přes 10,8krát.

Velice řídké se pak v sondách vyskytují spřežky *aa* a *ee*, konkrétně pak v obou případech v první sondě pouze jednou, a to ve slovech *Teetky* a *Kaaffy*, která můžeme transkribovat jako *Tétky* a *Káši*, jedná se zde tedy o vlastní jména, se kterými se dnes setkáváme ve formě *Teta* a *Kazi*, a ve čtvrté sondě ve slovech *Beeli* a *Dubee*, která bychom dnes zapsali jako *Bély* a *Dubé*, i zde se tedy jedná o jména vlastní. Nejsou psány jiným typem písma, které by mohlo vyžadovat využití jiných prostředků značení kvantity z důvodu absence vhodných liter, jedná se tedy nejspíše pouze o důvod, že se jedná o propria, se kterými autor zjevně nemá problém zacházet trochu jinak než se slovy jinými. Beckovský se k tomuto způsobu zápisu pak neuchyluje již vůbec, což není překvapivé, vezmeme-li v úvahu, že již v době vydání Hájkovy kroniky byl tento způsob zastaralý.

K používání *ó* se ani jeden z autorů neuchyluje vůbec, vzhledem k relativně malému rozsahu sond v porovnání s celými kronikami a k faktu, že dlouhé *ó* se vyskytuje jen zřídka, je možné, že by tento znak mohl být nalezen v jiných sekcích obou děl, byl-li v nich autory vůbec použit. V sondách navíc citoslovce *ó* psané minuskulí nenalezneme, pouze psané majuskulí jako *O*, kde v raném novověku kvantita běžně značena nebyla.

Zvláštní pozornost si zaslouží *ú*, které můžeme nalézt u Hájka, v Beckovském se však v daných sondách nevyskytuje ani v jednom případě.

Značením dlouhého *i* se již znovu zabývat nemusíme, protože jsme je zmínili již v předešlé kapitole. Co se týče *ů*, situace je výjimečná, jelikož vliv měly i tehdejší hláskové změny, rozdílný počet tedy nemusí udávat pouze to, kde Hájek kvantitu neznačil, ale i třeba to, že se v jeho době dané slovo nutně nemuselo v této podobě vyskytovat. Tím se blíže zabýváme v kapitole 5.3.1.

5.2.3. Velká počáteční písmena

Jak Hájek, tak Beckovský dávají velké počáteční písmeno mnoha slovům, která se dle dnešního úzu píšou s malým a celkově jich ve svých textech mají značné množství. V době vydání Hájkovy kroniky již byla vydána náměšťská mluvnice, ve které ovšem autoři pouze „přikazují psaní verzály po tečce.“¹⁰⁵ V Beckovského době pak existovalo už gramatik více, Optát ve 2. vydání *Knížek početních* (1548, K06641) „doporučuje psát po vzoru řečtiny, latiny a němčiny s velkým písmenem označení Boha a jména svatých, označení vysoce postavených osob světských a duchovních (*Biskup, Kardinál, Král, Kníže, Hejtman, Maršálek*) a geografické názvy.“¹⁰⁶ Tato skupina „vysoce postavených osob“ by ale mohla být určena každým jinak. Abych tedy předešla subjektivním názorům na to, která slova vybrat, zahrnula jsem do svého sčítání všechna slova, která bychom tímto způsobem nezapsali dnes. Vynechávala jsem tedy všechna vlastní jména či první slova vět (po tečce a dvojtečce). Vynechávala jsem ale také nadpisy (v Hájkově kronice je vždy slovy s velkými počátečními písmeny nadepsaný daný rok, jelikož je však tento údaj v Beckovském pravidelně psán číslicemi, nebylo by v tomto případě co porovnávat). U Hájka jsem se pak řídila Linkovou edicí Hájkovy kroniky (tedy pokud bylo v Linkově transkripci písmeno malé tam, kde Hájek měl velké, zařadila jsem ho do tohoto seznamu). Výsledný počet slov s velkým počátečním písmenem poté vypadá takto:

	Hájek	Beckovský
Sonda 1	445	665
Sonda 2	422	641
Sonda 3	556	858
Sonda 4	330	498

105 FIDLEROVÁ, A. A., DITTMAN, R., VLADIMÍROVÁ, V. S.: Užívání velkých písmen v českých tištěných Biblich raného novověku. In: *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu*, Brno: Host 2010, s. 287.

106 Tamtéž, s. 287.

Jak vidíme, Beckovský má ve svém díle značně více těchto slov než Hájek, nemůžeme tedy ani v tomto případě počítat s přílišným opisováním, navíc v tomto případě mohl mít tak, jak již bylo zmíněno dříve, dost velký vliv i tiskař samotný a porovnáváme tedy spíše úzus sazečů než autorů rukopisů. Dosah jejich vlivu ovšem neurčíme, pokud máme k dispozici pouze texty tištěné (navíc byly již dříve zmíněny důvody, proč původní rukopisy neberu v této práci v úvahu).

Pouhý počet se ale zdál být v tomto případě poměrně málo, zvláště vezmeme-li v úvahu, že mohla mít jistý vliv i němčina, ve které se během novověku postupně prosazuje úzus psát velké počáteční písmeno u každého substantiva. Zde je vhodné dodat, že „[m]ezi gramatikami češtiny nenajdeme v [2. polovině 17. a začátku 18. století] ani jednu, která by obhajovala psaní majuskulí čistě na základě slovnědruhovvé příslušnosti k substantivům.“¹⁰⁷ Zda se tedy grafika Poselkyně liší od Hájkovy kroniky z hlediska výskytu majuskulí u různých slovních druhů, jsem se rozhodla zjistit slovnědruhovým rozdělením získané skupiny slov. Výsledky byly následující:

	Hájek				Beckovský			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
Podstatná jména	352	309	420	259	616	552	715	436
Přídavná jména	27	69	98	52	45	82	134	58
Zájmena	6	0	3	2	1	0	0	0
Číslovky	9	20	14	3	4	6	8	4
Slovesa	9	5	2	3	0	1	0	0
Příslovce	5	3	4	1	0	0	1	0
Předložky	4	3	1	0	0	0	0	0
Spojky	21	13	11	8	0	0	0	0
Částice	8	1	2	2	0	0	0	0
Cítoslovce	2	0	1	0	0	0	1	0

Je zde velmi patrné, že převážná většina slov s počátečním velkým písmenem byla podstatná a přídavná jména. U přídavných jmen se tak mnohokrát dělo, pokud byla odvozená od substantiv (není to ovšem zdaleka pravidlem), poměrně pravidelně pak u přídavných jmen

107 FIDLEROVÁ, A. A., DITTMAN, R., VLADIMÍROVÁ, V. S.: Užívání velkých písmen v českých tištěných Bibliích raného novověku. In: *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu*, Brno: Host 2010, s. 288.

odvozených od jmen vlastních, od označení národů apod., například *český, polský*. Beckovský pak má slov s počátečním velkým písmenem podstatně více u obou těchto slovních druhů než Hájek.

Opačná situace ovšem nastává ve všech ostatních případech. Hájek, ač má celkově těchto slov méně (celkový počet slov s velkým písmenem ve všech sondách je u Hájka 1753, zatímco v Beckovského 2662), píše tímto způsobem alespoň v několika případech každý ze slovních druhů. Poměrně velké množství se pak vyskytuje u spojek, především u *A* a *Ale*, přestože větší množství *a* je stále malých. Malé *a* se vyskytuje většinou v případech, kdy spojuje větné členy několikanásobné, naproti tomu velké *A* spojuje větší větné celky (započítávala jsem ovšem pouze ty, které nejsou oddělené tečkou či dvojtečkou, ač i tyto případy se samozřejmě vyskytují). Přesto narazíme na případy, kdy v textu „k Saudu Libuffynemu fe vtikali/ A za | nalez fprawedliwy żadagice profyli“ (Hájek, f. VIIv) vidíme *A* velké, v podobné pozici ho ale jinde nalezneme i malé, například: „z Pfar wygela/ a na dru=|hau ftranu Rzeky/ to gefk k zapadu Slunce fe obratila“ (Hájek, f. VIIr).

Kromě podstatných a přídavných jmen jsou u Beckovského číslovky jediným slovním druhem, u kterého je množství slov s velkým písmenem častější, u Hájka je pak tento počet čtvrtý nejvyšší po podstatných a přídavných jménech a již výše zmíněných spojkách. Tento jev bychom mohli přičíst faktu, že mnohé číslovky se chovají jako podstatná či přídavná jména a pro autory (či tiskaře), kteří se nemuseli rozhodovat podle toho, jak na číslovky nahlížíme dnes, mohl být toto dostatečný důvod, proč jim přiřadit počáteční písmeno velké. Přesto se nejednalo o pravidlo, například Hájek píše „piet fet ołmdefat a čtyři leta“ (Hájek, f. Xr) bez jediné majuskule, a to i v případě substantivně se chovajícího *fet*. Výskyt velkých písmen u číslovek u Beckovského je ale stále pouze častější než u jiných slovních druhů, nikoli pravidlem. Ač se u Beckovského zdá být využívání velkých písmen méně roztroušené (tedy že se v jeho případě jedná jen o některé slovní druhy), i zde se nezdají být žádná skutečně pevná pravidla ohledně toho, jak se rozhodoval, když stejné slovo nalezneme jednou s majuskulí a jednou bez. Samozřejmě musíme brát v úvahu i to, že tiskařům mohly požadované litery jednoduše dojít a museli pak pro dané slovo, kde by bývali preferovali velké počáteční písmeno, použít literu malou (například substantivum „strana“ lze u Beckovského najít jak s velkým, tak s malým počátečním písmenem).

U ostatních slovních druhů pak vidíme, že v daných sondách Beckovský ani jednou nepíše s velkým písmenem předložky, spojky a částice. Pravdou ovšem je, že u Beckovského

nacházíme propracovanější interpunkci, tedy že i u Hájka mohlo být těchto slovních druhů s velkými písmeny méně, pokud by jednoznačně zakončil větu předchozí – v případě, že se tam takovéto neznačené konce vět skutečně nacházejí (dohadovat se pak, zda se v daném případě mělo jednat o dvě věty jednoduché či o jedno souvětí, by pak bylo nejednou obtížné či nemožné a řešit problém se znakem / u Hájka by bylo zdaleka nad rámec této práce).

U zájmen, sloves, příslovcí a citoslovcí, které každé mají u Beckovského po jednom slově s velkým počátečním písmenem, je pak toto množství zcela zanedbatelné a můžeme se i domnívat, že šlo o pouhou nepozornost.

5.2.4. Hranice mezi slovy

V obou kronikách se setkáváme s případy, kdy slova, která bychom dle dnešního úzu považovali za dvě, jsou psaná bez mezery, a naopak pro nás jediné slovo je autory předkládáno jako slova dvě. Slovo zde budeme definovat podle PMČ, tedy jako „ustálenou jednotku jazyka, která je tvořena řadou fonémů ve větě přemístitelnou (výjimečně fonémem jediným) a nese lexikální a/nebo gramatický (případně též pragmatický) význam.“¹⁰⁸ Za samostatné slovo zde bereme i spojku *-li*, která se v textech objevuje a kterou také autoři nezapisují dle dnešního úzu. Současný úzus byl právě měřítkem pro to, zda dané slovo do seznamu zahrnout.

Dodám ještě, že v Beckovského kronice se dalo nalézt několik případů, kdy se dvě slova zdála být neoddělená mezerou, ale vzhledem k podobě tisku nebylo vždy zcela možné toto určit, mohlo se jednat o pouhé zmenšení mezery z důvodu počátečního velkého písmena ve druhém slově - všechny tyto případy mají totiž společné právě to, že druhé z těchto dvou slov začíná majuskulí, a také že tato dvě slova neodpovídají tomu, jaké slovní druhy se většinou vyskytují v ostatních zaznamenaných případech, rovněž je výskyt těchto případů situován do jednoho nevelkého textového úseku. Z těchto nejasných nálezů můžeme uvést například *RokuDomabog* či *celéhoHradu*. Pokud se v těchto ojedinělých případech skutečně jedná o chybějící mezeru (a minimálně v některých z těchto případů si tím vzhledem k jejich blízkosti můžeme být jisti), můžeme se také poměrně snadno domnívat, že se jednalo o záměr sazeče, který se snažil, aby se mu do řádku slova dobře vešla, a využil tedy toho, že počáteční písmeno u druhého slova pomůže tyto dva shluky liter od sebe dobře opticky rozeznat. Nakonec jsem se rozhodla tyto nálezy do seznamu spojených slov nezahrnout, vzhledem k

108 kolektiv autorů: *Příruční mluvnice češtiny*, Brno: Nakladatelství Lidové noviny 2000, autor kapitoly HLADKÁ, Z., s. 67

tomu, že bylo u mnohých těchto případů ne zcela jasné, zda se mezi nimi mezera skutečně nachází.

Podívejme se nyní na tabulky zobrazující počty těchto spojených či naopak rozdělených slov a také k jakému slovního druhu jednotlivá slova patří. Nejdříve slova spojená v jedno:

	Hájek				Beckovský			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
předložka	81	59	95	46	0	1	1	0
by	1	2	4	3	7	4	4	5
-li	1	2	1	2	2	1	0	0
jiné	0	1	1	1	1	0	1	1

U řádku označeného jako „předložka“ je uveden počet všech případů, kdy první ze spojených slov je předložkou, nehledě na slovo druhé. Pro tento systém jsem se rozhodla především z důvodu, že je tento jev v Hájkově častý, z čehož můžeme usuzovat, že se nejedná pouze o náhodu, ale mohlo se jednat o dobový úzus. Tato tendence předložku připojovat k následujícímu slovu v tištěném textu odpovídá tomu, že i v textu mluveném vyslovujeme dané slovo s předložkou jako slovo jedno (přízvuk na předložce místo na první slabice druhého slova). V Beckovském, u něž počet výskytů předložek propojených s následujícím slovem klesl téměř na nulu, pak vidíme, že si tiskaři (neboť i tento jen musíme přičíst z části či zcela „za vinu“ tiskařům) již byli vědomi předložek jako samostatných slov s vlastním (gramatickým) významem.

U auxiliáru kondicionálu *by* (včetně tvarů *bych* a *bychom*) se pak vyskytuje spojení naopak se slovem jemu předcházejícím, které může být jak slovesem, tak i zájmenem či příslovcem, v jednom případě dokonce i podstatným jménem (*Lidbychom*), jedinou výjimkou je *kdožbykoli* u Beckovského, kde se po tomto slovese vyskytuje napojen ještě postfix. U tohoto slovesa pak docházíme k opačnému výsledku než u výše zmíněných předložek, totiž že u Beckovského ho můžeme vidět spojené s dalším slovem častěji než u Hájka. Samozřejmě tento rozdíl je mnohem méně extrémní, nehledě na to, že v obou textech je celkový výskyt těchto jevů velmi nízký: U sond z Hájka celkově 10 (nespojených pak 44, pouze 18,5 % kondiciálních morfémů v sondách je tedy připojených ke slovu dalšímu), u Beckovského pak 16 (tedy asi 36,5 %), přičemž pouze ve třech případech se v obou textech jedná o slova na totožném příslušném místě. Vliv na to může mít i rozdílnost textů a tedy rozdílný výskyt auxiliáru *by*

vůbec, přesto se celkově jedná o shodnost velmi nízkou. Připočteme-li k tomu, že v obou textech se setkáme i s mnohými případy, kdy je *by* od ostatních slov odděleno mezerami, nemůžeme počítat s jakýmkoli pravidlem uplatňovaným ani v jednom z textů (např. *kterak by* či *že by* lze najít i jako *kterakby* a *žeby*) a i tato jejich (velice nízká) shodnost může být považována spíše za náhodu než za cílené opisování staršího textu Beckovským. Nezapomínejme pak na to, že konečné slovo měl i v tomto případě spíše tiskař.

Spojka *-li* se vyskytuje ještě řidčeji a to pouze v přímém spojení (tedy ani se spojovníkem ani jako samostatné slovo). V jen jediném případě se v tomto slově shodují v daných sondách obě díla, a to u *chtělaliby*, (které je také v tabulce zaznamenané dvakrát, jak v řádku *-li*, tak v řádku *by*). Můžeme tedy tento způsob psaní jako jedno slovo považovat za dobový úzus, vzhledem jejímu k nízkému však výskytu tento výsledek není příliš významný. Vidíme ovšem, že i v tomto malém počtu se pouze minimálně Hájek s Beckovským shoduje, a to z důvodu rozdílnosti textů.

Poslední řádek tabulky již je nazván pouze jako „jiné“ z důvodu, že jsem k mizivému výskytu nepovažovala za nutné přiřazovat samostatné kolonky. U Hájka se jedná o slova *zlepožíwali*, *netak*, *netak*, u Beckovského pak *aginau*, *gedenkaždý*, *gedenkaždý*. Jak vidíme, ani v jednom případě se autoři (či tiskaři) neshodují, tedy například Hájek tiskne *geden každý* zvlášť.

Případy slov rozdělených se pak vyskytují o mnoho řidčeji než slova spojená, názorně nám to ukazuje tato tabulka:

	Hájek				Beckovský			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
předpona	4	3	11	6	1	0	1	0
spojka	0	1	2	0	0	0	0	0
jiné	0	2	1	1	0	0	0	0

Nejvíce se zde setkáváme s předponami, což pro nás není příliš překvapivé. Tak, jako u předložek připojených k následujícím slovům, může i zde nastávat nejistota, jedná-li se o jedno slovo či o dvě (ve většině případů se jedná o předpony, které mají stejnou podobu jako existující předložky, například *s*, *na*, *k*, ve zbytku potom jde o předpony, které si autor pravděpodobně vykládá jako částici *ne*), a způsob záznamu zde kolísá. Celkový počet předpon správně připojených pak ale také není veliký: Zadáme-li se na první sondu, kde máme jedno oddělené *do-* (*do dnes*), máme k němu pouze 4 slova se správně připojenou

předponou *do-* (*dobyto, domluwagice, dospiela, doworati*). Nutno také zmínit, že ani v jednom z nalezených případů uvedených v tabulce se Hájek a Beckovský neshodují, což nás ovšem nepřekvapí, vzhledem k tomu, že výskyt těchto případů u Beckovského je celkově mizivý.

Spojka rozdělená ve dvě slova se v sondách vyskytuje pouze u Hájka (konkrétně se jedná o *a neb, a neb, proto že*) a jsou zde odděleny části, které samostatně stále dávají smysl. Bylo-li by těchto výskytů víc, mohli bychom sledovat, zda se u Hájka jedná o pravidlo, jelikož se v daných sondách nevyskytuje ani jedno *aneb* či *protože*, vzhledem k jejich nízkému počtu by ale stejně tak mohlo jít i o shodu náhod.

Pod „jinými,“ která, jak vidíme, se opět vyskytují pouze v kronice starší, pak můžeme najít tato slova: *Zemie třefenij, když koli, pul nocy, zemie třefenij*. Ve všech případech se tedy jedná o taková slova, která dávají smysl i samostatně, respektive mohla být ještě považována za samostatné jednotky (i postfix *-koli* byl původně samostatnou částicí), snadno tedy odhalíme důvod k tomuto grafickému záznamu. Nesmíme zapomínat na to, že psaní mnohých slov nebylo v Hájkově době ještě zcela ustálené. I v tomto případě ovšem vidíme, že Beckovského text se podobným jevům vyhýbá (píše je dohromady, v jednom případě pak dané slovo nemá vůbec).

5.3. Hláskové a gramatické změny

5.3.1. Ů u Beckovského a z čeho vychází

V tabulce značení délky samohlásek jsme viděli, že u Beckovského se *ů* vyskytuje častěji než v kronice Hájkově, a zmínila jsem již, že důvodem mohou být právě hláskové změny. Následující tabulka nám ukáže, co se vyskytuje v Hájkově textu na pozicích, kde u Beckovského nacházíme *ů*. Nejedná se tedy již pouze o změnu grafiky, ale v některých případech (*uo*) i o změnu hláskovou.

	Sonda 1	Sonda 2	Sonda 3	Sonda 4
uo	13	10	36	21
ů	15	1	1	1
u	21	21	17	14
o	5	14	19	5
ú	3	1	1	1

Vidíme, že Beckovský tedy vychází v některých případech z původního *uo*, které se jako takové v jeho kronice již nenachází. Musíme ovšem k tomu dodat, že ne každé Hájkovo *uo* je u Beckovského reflektováno jako *ů*, jelikož množství výskytů této dvojhlásky v Hájkových sondách tomu neodpovídá. Tam je jejich počet S1: 25, S2: 21, S3: 53 a S4: 29. Důvodem je nejenom využití jiného záznamu (například krátké *u*), ale především pak změny textu. Jako příklad můžeme uvést to, když se Hájkovo *fwuog Kuon* u Beckovského mění na *fwého koně*. Často se ale setkáváme se slovy zcela odlišnými. Hláskový vývoj ovšem nebyl hlavním cílem této práce, nýbrž Beckovského adaptace, proto jsem pouze vybrala všechna *ů* v sondách Poselkyně a hledala jejich původ. Kromě *uo* tedy dále nacházíme i případy, kdy se *ů* nacházelo již u původního textu, ač ve velmi malém množství ve všech kromě první sondy. Při porovnání s tabulkou značení kvantity se pak opět setkáváme s faktem, že ne všechna Hájkova *ů* se ve stejném stavu přesunula do Beckovského díla, a to rovněž z důvodu změny textu i ve vyšších rovinách.

Značné množství Beckovského *ů* pak vychází z Hájkova krátkého *u*, což by nás nemělo příliš překvapit, vezmeme-li v úvahu Hájkovo nejednotné a poměrně řídké značení kvantity samohlásek. Předposlednímu řádku tabulky pak odpovídá počet případů, kdy pro dané *ů* neexistuje u Hájka výchozí litera z důvodu naprosté změny textu. Tato množství pak znovu poměrně dobře ukazují, že podstatné změny textu nejsou ojedinělou záležitostí, a to i u těchto sond, které se sobě velmi podobají. V posledním řádku nacházíme nejméně výskytů, jedná se pak o případy, kdy by i Hájek býval byl pravděpodobně spíše napsal *ů*, z nějakého důvodu se ovšem místo nich tiskař využil litery *ú* (v první sondě se například jedná o slova *Czechú*, *Dwúr* a *dúm*, přičemž všechna tato slova Hájek používá ve svém textu i jinde, ovšem již s *ů*).

5.3.2. Antepozice a postpozice shodného přívlastku

Pro tento výzkum, jak jsem již uvedla v kapitole 5.1., jsem vybrala pouze dva kratší úseky, jeden z první a jeden ze čtvrté sondy, oba dlouhé přibližně 1000 slov. Jednalo-li se o přívlastek několikanásobný, počítala jsem ho jako jeden výskyt, jelikož se všechny tyto přívlastky nacházely vůči svému řídicímu jménu na stejné pozici.

V následující tabulce vidíme, jaký počet těchto jevů (a v jakém pořadí přívlastku a řídicího jména) se vyskytl v Hájkových sondách:

	Sonda 1		Sonda 2	
	antepozice	postpozice	antepozice	postpozice
shodné pořadí jako B.	57	38	44	25
obrácené pořadí oproti B.	2	3	2	4
v Beckovském není	4	2	8	4

Co se týče posledního řádku tabulky, Beckovský pak naopak v první sondě má navíc čtyři výskyty (jednou v antepozici, třikrát v postpozici) a ve druhé tři (dvakrát v antepozici, jednou v postpozici).

Mezi jevy zaznamenanými v tabulce však nebyla vždy zcela lexikální shoda, v první sondě jsou tři z výskytů v antepozici v Beckovském odlišné (například synonymum přívlastku použitého v Hájkovi), v druhé sondě jsme na tento problém narazili v antepozici dokonce desetkrát, v postpozici pak třikrát. Zahrnout je mezi jevy vyskytující se v obou textech jsem se rozhodovala podle kontextu, tedy měly-li v daném textu víceméně stejný sémantický význam. Jednou se toto týkalo i přívlastku, jehož pořadí se substantivem bylo v Beckovském prohozeno (*chytrý mužyk* → *Muž opatrný*).

Vidíme tedy, že výskyt těchto jevů není velký. Uvědomme si také ovšem to, že se jednalo o mnohem kratší úseky, ze kterých byly vybírány, porovnáme-li je z celými sondami, využitými pro předchozí výzkum. A v těchto velmi shodných textech, kdy Beckovský mohl text opravdu snadno opisovat slovo od slova, tedy přece nacházíme jisté množství změn. Budeme-li brát v úvahu pouze případy, kdy se přívlastek s řídicím jménem vyskytl v obou textech (i pokud se nejednalo o zcela stejná slova), v obou sondách máme celkem 175 výskytů, z nichž 6,5 % Beckovský ve svém textu změnil z antepozice na postpozici či naopak.

Vidíme také, že v textech je téměř polovina přívlastků v postpozici, a že se Beckovský nesnaží tento poměr příliš změnit. Celkový počet přívlastků v antepozici je u Hájka 117 a u Beckovského 108, v postpozici pak u Hájka 76 a u Beckovského 74. U Hájka je pak tedy 39,4 % přívlastků v postpozici, u Beckovského je to 40,7 %. Tento rozdíl, ač se jedná o mírné navýšení, není příliš velký, přesto je zajímavé, že počet přívlastků shodných v postpozici spíše neubývá.

5.3.3. Přechodníky

Posledním jevem, kterým se v této práci zabývám, jsou pak přechodníky, tedy jaké a kolik jich ve svých textech oba autoři používají. Na rozdíl od většiny předchozích zkoumaných jevů si u tohoto můžeme být poměrně jisti, že byl z velké části či zcela ovlivňován Hájkem a Beckovským samotnými, ne až tiskaři. Z toho důvodu jsem se také mnohem více zaměřila na to, jak se text liší v každém konkrétním případě, jak nám zřetelně ukáže tato tabulka, která je seznamem počtu přechodníků vyskytujících se v Hájkovi rozdělených podle toho, jak je který přechodník převeden do Beckovského textu:

	Sonda 1		Sonda 2		Sonda 3		Sonda 4	
	přít.	min.	přít.	min.	přít.	min.	přít.	min.
stejně slovo i přech.	41	41	11	4	17	26	25	18
stejně slovo, jiný přech.	1	2	1	0	3	1	0	6
stejně slovo, není přech.	9	6	1	2	3	9	6	3
jiné slovo v př. tvaru	4	3	1	5	2	8	4	3
jiný text, př. není	4	0	8	5	11	22	2	4
celkem	59	52	22	16	36	66	37	34

V prvním řádku tedy máme počet slov, která jsou jak v Hájkovi, tak v Beckovském stejná i ve stejném tvaru (přestože se mohou lišit kvůli hláskovým změnám či odlišnému grafickému úzu), ve druhém řádku pak slova, která ač v základním tvaru shodná a obě dokonce ve tvaru přechodníku, se liší některou jinou slovesnou kategorií (nejčastěji se mění přechodník přítomný na minulý a naopak), ve třetím řádku je počet shodných sloves, která ovšem Beckovský používá ve svém textu v určitém tvaru, čtvrtý řádek uvádí případy, kdy se Beckovský rozhodl použít přechodník tak jako Hájek, ale použil jiné slovo, a pátý řádek nám udává počet přechodníků, které se do Beckovského od Hájka nepřenesly z důvodu, že Beckovský má na daném místě odlišný text.

Jak vidíme, zdaleka nejvyšší čísla jsou právě v řádku prvním, Beckovský se tedy zde řídí

Hájkem do velké míry a ve většině případů ponechává stejné tvary, ač bychom mohli očekávat, že postupný úbytek přechodníků se zde projeví. V této nezměněné podobě se do Beckovského textu dostalo 56,8 % Hájkových přechodníků.

Druhý řádek pak ukazuje pouze drobné změny, stále se jedná o přechodník, ale vidíme, že Beckovský musel některé slovesné kategorie pozměnit, snad proto, že mu to tak znělo lépe, například Hájkovo „a odnijch wzawłŝy odpowied/ wijce na | Libiehrad ŝe nenawratila“ (Hájek, s. VIr) je v Beckovském přepsáno na „a od nich wezmauc odpowęd wice na Liběhrad ŝe nenawrátila“ (Beckovský, s. 26). (Mohli bychom to považovat za ústup minulých přechodníků, ale jejich počet u Beckovského nijak zásadně neklesá, naopak autor i přidává své vlastní.) Důvodem mohla být též gramatická oprava (byla-li úmyslná, jelikož v tomto i v některých jiných případech Beckovský mění Hájkův přechodník na tvar z dnešního hlediska nesprávný), naopak Hájkovo „giniŝ penijze zanie obietugic na tē oheň metalı“ (Hájek, f. LXXXIIIr) je u Beckovského s přechodníkem „obětugjce“ odpovídajícím staročeskému tvaru (Beckovský, s. 201). Ovšem změnit přechodníky někdy musel také proto, že daný text do jisté míry přeformuloval, a tak byla tato změna nutná, např. „Kazymir Kral Polłky otom vlyŝaw/ hned | wŝech Polakuow powolal na Sniem do Krakowa/ a tu ŝpolu wradiwŝe ŝe/ posłali k | Břetiŝlawowi/ aby ŝnijmi včinił přimieřij/ a pokog za dnuow ŝiwota ŝwego/ geho zato | ŝnaźnie *žadagice*“ (Hájek, f. CXXIIIr) je u Beckovského zapsáno jako „Kazymjr Král Polský wyŝlal do Czech ŝwé Polły Břetiŝława *žadage*“ (Beckovský, s. 241). Jedná se ovšem zjevně o jev poměrně řídký (pouze 4,3 % Hájkových přechodníků).

Třetí řádek by pro nás mohl být z hlediska ubývání přechodníků nejzajímavější, protože text je v tomto případě téměř vůbec nezměněn, respektive je změněn jen do tak malé míry, že můžeme snadno vypořadovat, jak jednotlivá slova korespondují se slovy v Hájkovi. Beckovský tak tvoří z přechodníků určité tvary tam, kde to text nijak nevyžaduje, jedná se tedy pravděpodobně pouze o jeho osobní preferenci. Někde je nahrazuje vedlejší větou, jindy spolu se zrušením přechodníku vytvoří v téže větě přechodník ze slovesa, které bylo v Hájkovi v určitém tvaru. Přeměnou na sloveso určité (ať již za pomoci vedlejší věty či jinak) pak bylo celkem odstraněno 12,1 % ze všech Hájkových přechodníků.

Čtvrtý řádek nám ukazuje pozměňování textu v trochu jiném směru, jedná se spíše o využívání synonym (snad Beckovskému některé slovo znělo lépe, původní mu přišlo zastaralé či považoval jiné slovo za vhodnější k vyjádření dané informace) v jinak víceméně shodném textu, například Hájkovo *prawijce* a Beckovského *řkauce*. Ač by se mohlo zdát, že výskyt

tohoto jevu není příliš velký, vzhledem k celkovému počtu přechodníků se nejedná o číslo zcela zanedbatelné, tato změněná slova zahrnují 9,3 % všech přechodníků nalezených v Hájkových sondách.

V posledním řádku jsou uvedeny přechodníky, které se k Beckovskému vůbec nedostaly. Zde vidíme velmi dobře, jak se Beckovského text postupně odlišoval. Především pak v sondě třetí, zvláště porovnáme-li tyto údaje s počtem přechodníků, které se ve třetí sondě nezměnily. Změna textu jako takového nám ovšem s jistotou značí pouze to, že se Beckovský odlišoval, ne nutně to, že by se zbavoval přechodníků, nalezneme totiž u něj nejednou přechodník, který se naopak v Hájkovi nevyskytoval. Jejich počty se pak dozvíme v následující tabulce:

	přítomný	minulý
Sonda 1	12	3
Sonda 2	11	7
Sonda 3	24	6
Sonda 4	10	2

Zatímco v první sondě má Hájek celkem 110 přechodníků, z nichž 19 se do Beckovského nedostalo či nebylo nahrazeno jiným slovem v přechodníkovém tvaru, Beckovský přidává vlastních 15, čímž téměř vyrovnává původní stav (na příslušném místě v Hájkovi je často totéž sloveso, jen v určitém tvaru nebo přímo odlišný text). Podobně se můžeme podívat i na další sondy, přehledněji pak v této tabulce:

	Hájek	nepřenesené do Beckovského	nové Beckovského přechodníky	rozdíel Beckovského oproti Hájkovi
Sonda 1	111	19	15	-4
Sonda 2	38	16	18	+2
Sonda 3	102	45	30	-15
Sonda 4	71	15	12	-3

Jak můžeme tedy vidět, Beckovský původní počty až na třetí sondu poměrně zdatně „dohání,“ v jednom případě dokonce původní stav převyšuje. Čeho si ale dále můžeme povšimnout, je to, zda se jedná o přechodníky přítomné či minulé.

Hájek má počty obou typů přechodníků poměrně vyrovnané, až na třetí sondu, kde počet

minulých přechodníků je téměř dvojnásobkem přítomných (celkově pak ve všech sondách 154 přítomných a 168 minulých), a i Beckovský nevynechává procentuálně o příliš mnoho více minulých než přítomných: přítomných 44 (tj. 28,8 %) a minulých 51 (30,4 %). Ovšem u přechodníků Beckovským nově přidaným se již o příliš vyrovnané množství nejedná. Okrajově se zmíníme, že oba autoři mají (na témže místě) přechodník, který bychom z hlediska jeho tvoření mohli považovat za budoucí (*počna*), jeho význam ve větě je ovšem přítomný, a proto jsme ho i zahrnuli mezi přítomné přechodníky.

Z Beckovského nově utvořených přechodníků je 56 přítomných a pouze 18 minulých (24,3 %, tedy necelá jedna čtvrtina). Pokud tedy u Beckovského přechodníky jako takové nijak výrazně neustupovaly, přechodníky minulé se skutečně pomalu vytrácejí. A už to, že si můžeme tohoto poklesu všimnout, nám ukazuje, jak výrazně se tyto dva texty liší.

6. Závěr

Mým záměrem v této práci bylo porovnat z jazykového hlediska za pomoci sond dvě kroniky, z nichž mladší, Beckovského *Poselkyně starých příběhův českých*, je stále ještě někdy považována za opis díla staršího, Hájkovy *Kroniky české*. Již výběr sond samotný ukázal, že toto tvrzení nemůže být takto jednoduše předloženo. Vytipovat dostatečně dlouhé úseky, které se budou víceméně shodovat, se totiž neukázalo jako nejsnazší záležitost, a i konečné vybrané sondy musely být „vyčištěny“ od pasáží, které nekorespondovaly v obou kronikách. Těmito pasážemi pak mohly být i celé kapitoly, rozdělené v těchto textech podle roků.

Výsledné pasáže se pak staly základem mého výzkumu, který si kladl za cíl porovnat spíše drobnější rozdíly v těchto textech – zabývat se vyššími rovinami, jako například syntaxí, vzhledem k nedostatečné podobnosti mnohých i tak velmi si podobných textů je značně obtížné kvůli potřebě určit, do jaké míry se může věta lišit, abychom ji stále mohli považovat za větu své předloze odpovídající, pouze pozměněnou. Proto jsem se zaměřila především na roviny nižší, pouze jediný zkoumaný jev se týká slovosledu a pro ten jsem musela z vybraných pasáží vybrat ještě kratší, shodnější. Tím, že jsme se zaměřovala převážně na nižší roviny a grafiku, jsem ovšem musela přijmout i fakt, že velký, ne-li zásadní vliv v některých případech měli na konečnou podobu textu v těchto ohledech i tiskaři, kteří mohli původní rukopis měnit z mnoha důvodů: ať už proto, aby se shodovali s územ, na který byli zvyklí či který jim radila gramatika, kterou mohli používat, tak i třeba z důvodu nedostatku liter či rozvržení stránky. Neviděla jsem ovšem důvod, proč bychom i tyto změny, ať už způsobené kýmkoli, nemohli zahrnout mezi důkazy, že se kroniky zjevně liší.

A můžeme skutečně vidět, že změny v úzu se na podobě *Poselkyně* podepsaly velmi výrazně, ať již se jedná o důsledné zapisování dlouhého *i* pomocí *j* oproti předchozímu *ij*, jak se s ním setkáváme v Hájkově kronice, či o mnohem větší důraz na značení délek, ač stále ne zcela důsledně. Také Beckovského *ů* se ukázalo být důkazem pro rozdílnost, vzhledem k několika různým možnostem, ze kterých mohlo z textu starší kroniky vycházet.

Porovnávání výskytu počátečních velkých písmen také ukázalo nemalé změny, především pak úbytek většiny slovních druhů z tohoto seznamu u Beckovského, přestože celkově měl slov začínajících majuskulí více než Hájek. Důvodem je Beckovského mnohem častější zapisování podstatných jmen (a v menším, ale i tak podstatném měřítku i přídavných jmen) s velkými písmeny.

Pokud jde o slova, která bychom dnes považovali za mylně spojené v jedno, či naopak jedno

slovo mylně rozdělené ve dvě, můžeme vidět, že se u Beckovského jejich výskyt velmi snížil (u rozdělování dokonce téměř na nulu), tiskařský úzus se blíží mnohem více dnešnímu a Beckovský či tiskaři se nedrží příliš předlohy (tedy Hájka), a to v zájmu vyhovění svému současnému úzu a také kvůli jazykovému vývoji, který během 150 let proběhl (viz například i psaní *zemětřesení* a *země třesení*).

Antepozice a postpozice shodného přívlastku a změny v ní v Beckovském oproti Hájkovi nám již ukazují změnu, kterou s jistotou můžeme přiřadit autorovi samotnému, a ne tiskařům. Beckovský zde také skutečně odlišnosti má, a to i ve vybraných kratších, velmi shodných úsecích, skládajících se pouze ze dvou menších částí mých sond. Celkem 6,5 % přívlastků změnilo u Beckovského pořadí se svým řídicím jménem. Nemůžeme tedy počítat s tím, že by se autor pouze zmýlil – záměrně formuluje text trochu jinak (snad kvůli svému stylistickému cítění či z důvodu posunu sémantiky původních slov, důvodů mohlo být mnoho), a to i právě v těchto úsecích, které jsou natolik shodné, že nemůžeme pochybovat o tom, že Beckovský tento text přímo opisoval bez použití dalších zdrojů. Přesto se nespokojil s opisem doslovným.

Posledním zkoumaným jevem a ze všech těchto také jediným ze dvou, které můžeme poměrně spolehlivě přiřadit k rozhodnutí Beckovského, byly přechodníky a jejich přechod od jednoho textu k textu o 150 let mladšímu. I kdybychom všechny ostatní odlišnosti považovali za vinu tiskařů a tvrdili, že Beckovského text, jak jím byl v ruce sepsán, se s Hájkem mnohem více shodoval (což už tak můžeme vyvrátit z důvodu výše zmíněného, totiž jak nesnadné bylo vybrat odpovídající si pasáže, které se celkově příliš nelišily, navíc nemůžeme počítat s tím, že by tiskaři tak silně zasahovali do slovosledu), Beckovského zacházení s přechodníky by nám přineslo finální důkaz, že toto není pravda. Ač se ve velkém počtu shodují, v nezanedbatelném množství se setkáváme s podstatnými odlišnostmi, které jen dále přidávají zjevné důkazy ke tvrzení, se kterým se v odborných pracích našťestí setkáváme, ač se stále nejedná o příliš rozšířený názor. A totiž že Beckovského Poselkyně, ač shodná s Hájkem do té míry, že je nemožné nepovažovat Kroniku českou za její nejdůležitější zdroj, zdaleka není pouhým opisem, ale Beckovský (a tiskaři) si ji značně přizpůsobuje požadavkům svým a své doby.

7. Seznam literatury

Primární:

- BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhův českých*, Praha: Jan Karel Jeřábek 1700.
- HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, Praha: Jan Severin mladší a Ondřej Kubeš z Žípů 1541.

Sekundární:

- BOHATCOVÁ, M.: *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů*, Praha: Karolinum 2005.
- CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985.
- FERSTL, R.: Kronikář Beckovský. In: *Marginalia Historica. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha: Nadační fond První pražské pedagogické peruti 6, 2002, s. 39–50.
- FIDLEROVÁ, A. A., DITTMAN, R., VLADIMÍROVÁ, V. S.: Užívání velkých písmen v českých tištěných Biblích raného novověku. In: *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu*, Brno: Host 2010.
- HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká. I, Úvod, R. 644–904, Doba pohanská*, editor FLAJŠHANS, V., Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1918.
- Kodifikace In: KARLÍK, P. a spol., *Encyklopedický slovník češtiny*, Brno: Nakladatelství Lidové noviny 2002.
- KOLÁR, J.: Hájkova kronika a česká kultura In: HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronika česká: výbor historického čtení*, vybral, k vyd. připr., předml a vysvětl. doplnil Jaroslav Kolár, Praha: Odeon 1981.
- KOLÁR, J.: *Návraty bez konce: studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis 1999.
- kolektiv autorů: *Příruční mluvnice češtiny*, Brno: Nakladatelství Lidové noviny 2000.

- KOUCKÁ, V.: *Srovnání Kroniky české Václava Hájka z Libočan a Poselkyně starých příběhů českých Jana Františka Beckovského*, Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury.
- KOUPIL, O.: *Grammatykáři*, Praha: Karolinum 2007.
- KUČERA, K.: Vývoj účinnosti a složitosti českého pravopisu od konce 13. do konce 20. století. In: *Slovo a slovesnost*, ročník 59, č. 3, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 1998 s. 183.
- LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977.
- LEHÁR, Jan a kol.: *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1998.
- *Lexikon české literatury 2/I*, Praha: Academia 1993.
- LINKA, J.: Kronika česká jako obhajoba řádu. In: HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, editor Jan Linka, Praha: Academia 2013.
- NOVÁK, A., NOVÁK, J. V.: *Přehledné dějiny literatury české*, 4. přepracované a doplněné vydání, Brno: Atlantis 1995.
- PLESKALOVÁ, J. a kol.: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, Praha: Academia 2007.
- PORÁK, J.: *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*, Praha: Univerzita Karlova 1983.
- REZEK, A.: Život Jana Františka Beckovského. In: BECKOVSKÝ, J.: *Poselkyně starých příběhů českých*. Díl 2., (Od roku 1526–1715). Sv. 3., (L. 1625–1715, i s dodatky), k vyd. upravil Antonín Rezek, Praha: Stýblo 1880.
- SABINA, K.: Upomínka na K. Hynka Máchu. In: *Máj. Jarní almanach na rok 1858*. Praha: H. Dominikus 1858.
- VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer se dvěma podobiznami*, Praha: Unie 1907.